

**ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ:
“ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ,
ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ”**

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ,
ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ,
ΠΩΣ ΝΑ ΩΦΕΛΟΥΝΤΑΙ
ΑΠΟ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ

1

Πολλά με τὰ
παρακαλοῦντά ἐστι
συμβουλευῶσαι ὑμῖν, ὧ
παῖδες, ἃ βέλτιστα εἶναι
κρίνω, καὶ ἃ συνοίσειν
ὑμῖν ἐλομένοις
πεπίστευκα. Τό τε γὰρ
ἡλικίας οὕτως ἔχειν, καὶ
τὸ διὰ πολλῶν ἤδη
γεγυμνάσθαι πραγμάτων,
καὶ μὴν καὶ τὸ τῆς πάντα

Πολλοὶ λόγοι, ἀγαπητά μου
παιδιά, μὲ κάνουν νὰ σᾶς
δώσω αὐτὲς τὶς συμβουλές.
Πιστεύω ὅτι εἶναι οἱ
καλύτερες καὶ θὰ σᾶς
ὠφελήσουν, ἂν τὶς κάνετε
κτῆμα σας. Ἔχω
προχωρημένη ἡλικία.
Ἀσκήθηκα στὴ ζωὴ μὲ
πολλοὺς τρόπους. Γνώρισα
ἐπὶ πολλὰ χρόνια τὶς βιοτικὲς
μεταβολές, πού
συμπληρώνουν τὴν

παιδευούσης ἐπ' ἄμφω
μεταβολῆς ἱκανῶς
μετασχεῖν, ἔμπειρόν με
εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων
πεποίηκεν, ὥστε τοῖς ἄρτι
καθισταμένοις τὸν βίον
ἔχειν ὡσπερ ὁδοῦ τὴν
ἀσφαλεστάτην
ὑποδεικνύναι· τῇ τε παρὰ
τῆς φύσεως οἰκειότητι
εὐθύς μετὰ τοὺς γονέας
ὑμῖν τυγχάνω, ὥστε μήτ'
αὐτὸς ἔλαττόν τι πατέρων
εὐνοίας νέμειν ὑμῖν, ὑμᾶς
δὲ νομίζω, εἰ μή τι ὑμῶν

ἀνθρώπινη μόρφωση. Ἔτσι,
ἔχω κάμποση πείρα στὰ
ἀνθρώπινα πράγματα.
Μπορῶ, λοιπόν, σ' αὐτοὺς
ποὺ πρωτοπαίνουν στὸ
στάδιο τῆς ζωῆς, νὰ δείξω τὸν
ἀσφαλέστερο δρόμο. Ἀπὸ τὴν
ἀποψη τῆς συγγένειας,
ἔρχομαι εὐθύς μετὰ τοὺς
γονεῖς σας. Γι' αὐτό, σᾶς
ἀγαπῶ ὅμοια μ' ἐκείνους. Καὶ
σεῖς μὲ βλέπετε σὰν πατέρα
σας, ἔτσι θαρρῶ. Ἄν, λοιπόν,
δεχθῆτε μὲ προθυμία τὰ
λόγια μου, θὰ ἀνήκετε στὴ

διαμαρτάνω τῆς γνώμης,
μὴ ποθεῖν τοὺς τεκόντας,
πρὸς ἐμὲ βλέποντας. Εἰ
μὲν οὖν προθύμως
δέχοισθε τὰ λεγόμενα,
τῆς δευτέρας τῶν
ἐπαινουμένων ἔσεσθε
παρ' Ἡσιόδω τάξεως· εἰ δὲ
μή, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἂν
εἴποιμι δυσχερές, αὐτοὶ δὲ
μέμνησθε τῶν ἐπῶν
δηλονότι, ἐν οἷς ἐκεῖνός
φησιν ἄριστον μὲν εἶναι
τὸν παρ' ἑαυτοῦ τὰ
δέοντα συνορῶντα,

δεύτερη κατηγορία ἐκείνων
ποὺ ἐπαινεῖ ὁ ἀρχαῖος
ποιητὴς Ἡσίοδος, γράφοντας
ὅτι εἶναι ἄριστος ἄνθρωπος
ὁποῖος μονάχος του ξεχωρίζει
τὸ σωστὸ κι εἶναι καλὸς
ἄνθρωπος ὁποῖος
συμμορφώνεται μὲ τὶς σωστὲς
ὑποδείξεις. Ἐνῶ ὅποιον δὲν
εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ κάνει αὐτό,
τὸν χαρακτηρίζει σὰν
ἄνθρωπο ἄχρηστο. Καὶ μὴν
ἀπορήσετε ποὺ ἔρχομαι νὰ
προσθέσω κάτι δικό μου σὲ
ὅσα διαβάσετε ἀπὸ τοὺς

ἔσθλὸν δὲ κἀκεῖνον τὸν
τοῖς παρ' ἑτέρων
ὑποδειχθεῖσιν ἐπόμενον,
τὸν δὲ πρὸς οὐδέτερον
ἐπιτήδειον ἀχρεῖον εἶναι
πρὸς ἅπαντα. Μὴ
θαυμάζετε δὲ εἰ καθ'
ἐκάστην ἡμέραν εἰς
διδασκάλου φοιτῶσι, καὶ
τοῖς ἐλλογίμοις τῶν
παλαιῶν ἀνδρῶν δι' ὧν
καταλελοίपाσι λόγων
συγγινομένοις ὑμῖν,
αὐτός τι παρ' ἑμαυτοῦ
λυσιτελέστερον

ἀρχαίους στὰ σχολεῖα σας καὶ
μάλιστα νὰ σᾶς πῶ ὅτι αὐτὸ
τὸ δικό μου εἶναι
ὠφελιμότερο ἀπὸ ὅσα ἐκεῖνοι
σᾶς διδάσκουν. Ἀκριβῶς αὐτὸ
εἶναι τὸ νόημα τῆς συμβουλῆς
μου: δὲν πρέπει νὰ
παραδώσετε στοὺς ἀρχαίους
συγγραφεῖς τὸ τιμόνι τοῦ νοῦ
σας, γιὰ νὰ σᾶς πᾶνε ὅπου
αὐτοὶ θέλουν. Δὲν πρέπει νὰ
τοὺς ἀκολουθεῖτε σὲ ὅλα.
Πρέπει νὰ πάρετε ἀπ' αὐτοὺς
ὅ,τι εἶναι χρήσιμο καὶ νὰ μὴ
δώσετε προσοχὴ στὰ

ἐξευρηκέναι φημί. Τοῦτο
μὲν οὖν αὐτὸ καὶ
συμβουλεύσων ἤκω, τὸ μὴ
δεῖν εἰς ἅπαξ τοῖς ἀνδράσι
τούτοις, ὡσπερ πλοίου τὰ
πηδάλια τῆς διανοίας
ὑμῶν παραδόντας, ἥπερ
ἂν ἄγωσι, ταύτη
συνέπεσθαι, ἀλλ' ὅσον
ἐστὶ χρήσιμον αὐτῶν
δεχομένους, εἰδέναι τί χρὴ
καὶ παριδεῖν. Τίνα οὖν
ἐστὶ ταῦτα καὶ ὅπως
διακρινοῦμεν, τοῦτο δὴ
καὶ διδάξω ἔνθεν ἑλών.

ὑπόλοιπα. Ἔρχομαι, λοιπόν,
ἀμέσως νὰ σᾶς ὑποδείξω
ποιὰ εἶναι τὰ ἄχρηστα μέσα
στὰ συγγράμματά τους καὶ
πῶς νὰ ξεχωρίζετε τὰ πρῶτα
ἀπὸ τὰ δεύτερα.

2

Ἡμεῖς, ὦ παῖδες, οὐδὲν εἶναι χρῆμα παντάπασι τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦτον ὑπολαμβάνομεν, οὔτ' ἀγαθόν τι νομίζομεν ὅλως, οὔτ' ὀνομάζομεν, ὃ τὴν συντέλειαν ἡμῖν ἄχρι τούτου παρέχεται.

Οὐκοῦν οὐ προγόνων περιφάνειαν, οὐκ ἰσχὺν σώματος, οὐ κάλλος, οὐ μέγεθος, οὐ τὰς παρὰ πάντων ἀνθρώπων τιμάς,

ΤΟ ΝΕΡΟ ΚΑΙ Ο ΗΛΙΟΣ

Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ θεωροῦμε ἐντελῶς ἀσήμαντο πρᾶγμα τὴν ἐδῶ κάτω ἀνθρώπινη ζωή. Δὲν λογαριάζομε καὶ δὲν λέμε καλὸ ὅ,τι μᾶς ἐξυπηρετεῖ σ' αὐτὴ μονάχα τὴ ζωή. Τὴν ἔνδοξη καταγωγή, τὴν εὐρωστία τοῦ κορμιοῦ, τὴ σωματικὴ καλλονή, τὸ ὠραῖο ἀνάστημα, τὶς τιμὲς ποὺ δίνουν οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμα καὶ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα κι ὀτιδῆποτε ἄλλο προσφέρει ὃ

οὐ βασιλείαν αὐτήν, οὐχ ὅτι ἂν εἶποι τις τῶν ἀνθρωπίνων, μέγα, ἀλλ' οὐδ' εὐχῆς ἄξιον κρίνομεν, ἢ τοὺς ἔχοντας ἀποβλέπομεν, ἀλλ' ἐπὶ μακρότερον προίμεν ταῖς ἐλπίσι, καὶ πρὸς ἑτέρου βίου παρασκευὴν ἅπαντα πράττομεν. Ἄ μὲν οὖν ἂν συντελῆ πρὸς τοῦτον ἡμῖν, ἀγαπᾶν τε καὶ διώκειν παντὶ σθένει χρῆναί φαμεν, τὰ δ' οὐκ ἐξικνούμενα πρὸς ἐκεῖνον

παρῶν κόσμος, δὲν θὰ τὰ θαρροῦμε μεγάλα καὶ ζηλευτὰ πράγματα. Δὲν μᾶς κάνουν ἐντύπωση ὅσοι τὰ ἔχουν. Οἱ δικές μας ἐλπίδες πᾶνε πολὺ μακρότερα. Οἱ πράξεις μας εἶναι μιὰ προετοιμασία γιὰ κάποια ἄλλη ζωή. Ἀκριβῶς, λοιπόν, ὅσα μᾶς χρειάζονται γι' αὐτὴ τὴν ἄλλη ζωή, αὐτὰ ἀγαπᾶμε, αὐτὰ λαχταροῦμε, περιφρονῶντας ὅσα δὲν φθάνουν ὡς ἐκεῖ. Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἢ ἄλλη ζωή; Ποῦ καὶ

ὡς οὐδενὸς ἄξια παρορᾶν.
Τίς δὴ οὖν οὗτος ὁ βίος καὶ
ὄπη καὶ ὅπως αὐτὸν
βιωσόμεθα, μακρότερον
μὲν ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν
ὁρμὴν ἐφικέσθαι,
μειζόνων δὲ ἢ καθ' ὑμᾶς
ἀκροατῶν ἀκοῦσαι.

Τοσοῦτόν γε μὴν εἰπὼν
ἱκανῶς ἂν ἴσως ὑμῖν
ἐνδειξαίμην ὅτι πᾶσαν
ὁμοῦ τὴν ἀφ' οὗ
γεγόνασιν ἄνθρωποι τῷ
λόγῳ τις συλλαβῶν καὶ
εἰς ἓν ἀθροίσας

πῶς θὰ τὴ ζήσουμε; Αὐτὸ τὸ
θέμα εἶναι ἀνώτερο τῆς
τωρινῆς ἀφορμῆς, γιὰ νὰ τὸ
περιγράψω. Καὶ σεῖς, ἐξ
ἄλλου, δὲν ἔχετε ἀκόμη ὅλη
τὴν ὠριμότητα, γιὰ νὰ
ἀφομοιώσετε τὴν περιγραφή
του. Θὰ σᾶς δώσω ὅμως ἓνα
σκιαγράφημά του, ποὺ θὰ
σᾶς εἶναι ἀρκετό. Ἄς πάρουμε
ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὅλη τὴν
εὐτυχία, ποὺ σωρεύθηκε στὸν
κόσμο αὐτὸν ἐδῶ ἀπὸ τὴν
πρώτη ἡμέρα του. Ὅλη,
λοιπόν, αὐτὴ ἡ γήινη εὐτυχία

εὐδαιμονίαν οὐδὲ
πολλοστῶ μέρει τῶν
ἀγαθῶν ἐκείνων εὐρήσει
παρισουμένην, ἀλλὰ
πλείον τοῦ ἐν ἐκείνοις
ἐλαχίστου τὰ σύμπαντα
τῶν τῆδε καλῶν κατὰ τὴν
ἀξίαν ἀφεστηκότα ἢ καθ’
ὅσον σκιά καὶ ὄναρ τῶν
ἀληθῶν ἀπολείπεται.
Μᾶλλον δέ, ἴν’ οἰκειοτέρῳ
χρήσωμαι τῷ
παραδείγματι, ὅσω ψυχὴ
τοῖς πᾶσι τιμιωτέρα
σώματος, τοσοῦτῳ καὶ

δὲν φθάνει οὔτε τὸ μικρότερο
ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἄλλης
ζωῆς. Ὅλα τὰ καλὰ τοῦ
κόσμου τούτου εἶναι τόσο
κατώτερα ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο
ἀνάμεσα σ’ ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ,
ὅσο κατώτερα εἶναι ἢ σκιά καὶ
τὸ ὄνειρο ἀπὸ τὴν
πραγματικότητα. Ἦ, γιὰ νὰ
χρησιμοποιήσω ἓνα πιὸ
συνηθισμένο παράδειγμα, ἡ
διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς δυὸ
ζωές, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλάμε,
εἶναι ὅσο κι ἡ διαφορὰ σὲ
ἀξία ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ

τῶν βίων ἐκατέρων ἐστὶ
τὸ διάφορον.

Εἰς δὴ τοῦτον ἄγουσι μὲν
Ἱεροὶ Λόγοι, δι'
ἀπορρήτων ἡμᾶς
ἐκπαιδεύοντες. Ἔως γε
μὴν ὑπὸ τῆς ἡλικίας
ἐπακούειν τοῦ βάθους τῆς
διανοίας αὐτῶν οὐχ οἶόν
τε, ἐν ἑτέροις οὐ πάντα
διεστηκόσιν, ὥσπερ ἐν
σκιαῖς τισι καὶ
κατόπτροις, τῷ τῆς ψυχῆς
ὄμματι τέως

στὸ σῶμα.

Ὁδηγός μας στὴν ἐδῶ κάτω
ζωὴ εἶναι ἡ Ἁγία Γραφή, ποὺ
ἡ γλώσσα της ἔχει πολὺ
μυστήριο. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος
ἔχει ἀκόμα μικρὴ ἡλικία,
εἶναι φυσικὸ νὰ μὴ
καταλαβαίνει τὴ βαθιὰ της
σημασία. Τί κάνει, λοιπόν;
Προγυμνάζεται μὲ τὰ μάτια
τῆς ψυχῆς σὲ ἄλλα κείμενα,
ὄχι ἐντελῶς ξένα, ποὺ
μοιάζουν μὲ καθρέφτες καὶ
σκιές. Συμβαίνει δηλαδὴ ὅ,τι

προγυμναζόμεθα, τοὺς ἐν
τοῖς τακτικοῖς τὰς
μελέτας ποιούμενους
μιμούμενοι· οἱ γέ, ἐν
χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι
τὴν ἐμπειρίαν
κτησάμενοι, ἐπὶ τῶν
ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς
παιδιάς ἀπολαύουσι
κέρδους. Καὶ ἡμῖν δὴ οὖν
ἀγῶνα προκεῖσθαι
πάντων ἀγώνων μέγιστον
νομίζεις χρεών, ὑπὲρ οὗ
πάντα ποιητέον ἡμῖν καὶ
πονητέον εἰς δύναμιν ἐπὶ

καὶ στὸν στρατό. Οἱ
στρατιῶτες ἀποκτοῦν τὴν
πολεμικὴν πείρα πρῶτα μὲ τὶς
κινήσεις τῶν γυμνασίων, ποὺ
εἶναι ἓνα εἶδος παιχνίδι.
Ἔστερα, γνωρίζουν τὸν
ἀληθινὸ πόλεμο. Ἔχουμε κι
ἐμεῖς μπροστά μας μιὰ μάχη.
Τὴ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες. Γιὰ
νὰ ἐτοιμασθοῦμε, πρέπει νὰ
γυμνασθοῦμε, νὰ
κοπιάσουμε. Πῶς θὰ γίνῃ
αὐτὴ ἡ προγύμναση; Μὲ τὸ νὰ
γνωρίσουμε καλὰ τοὺς
ποιητές, τοὺς πεζογράφους,

τὴν τούτου παρασκευὴν,
καὶ ποιηταῖς καὶ
λογοποιοῖς καὶ ῥήτορσι
καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις
ὀμιλητέον ὅθεν ἂν μέλλη
πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς
ἐπιμέλειαν ὠφέλειά τις
ἔσσεσθαι. Ὡσπερ οὖν οἱ
δευσοποιοί,
παρασκευάσαντες
πρότερον θεραπείαις τισὶν
ὅ τι ποτ' ἂν ἦ τὸ
δεξόμενον τὴν βαφήν,
οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν,
ἂν τε ἀλουργόν, ἂν τέ τι

τοὺς ῥήτορες κι ὄλους τοὺς
ἀνθρώπους, ποὺ θὰ μᾶς
προσφέρουν κάτι γιὰ νὰ
δυναμώσουμε τὴν ψυχὴ μας.
Θυμηθῆτε τί κάνουν τὰ
βαφεῖα. Πρῶτα ἐτοιμάζουν μὲ
διάφορους τρόπους τὸ
ὑφασμα ποὺ θὰ βάψουν. Καὶ
μονάχα ἀφοῦ γίνει αὐτὴ ἡ
προεργασία, τότε παίρνουν
καὶ μεταχειρίζονται τὸ
κόκκινο ἢ ἄλλο χρῶμα γιὰ νὰ
κάνουν τὸ βάψιμο. Τὸ ἴδιο
πρέπει νὰ γίνεται καὶ σὲ μᾶς.
Πρῶτα θὰ ἐτοιμάσουμε τὴ

ἕτερον ἢ· τὸν αὐτὸν δὴ καὶ
ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλει
ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἢ τοῦ
καλοῦ παραμένειν δόξα,
τοῖς ἔξω δὴ τούτοις
προτελεσθέντες,
τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ
ἀπορρήτων
ἐπακουσόμεθα
παιδευμάτων· καὶ οἷον ἐν
ὔδατι τὸν ἥλιον ὄραν
ἐθισθέντες οὕτως αὐτῷ
προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ
τὰς ὄψεις.

συνείδησή μας μὲ τὴν
κοσμικὴ σοφία κι ὕστερα θ'
ἀκούσουμε τὰ ἱερά καὶ βαθιὰ
νοήματα τῆς χριστιανικῆς
διδασκαλίας. Πρῶτα θὰ
συνηθίσουμε νὰ βλέπουμε
τὸν ἥλιο μέσα στὸ νερὸ κι
ὕστερα θ' ἀτενίσουμε τὸν ἴδιο
τὸν ἥλιο.

3

ΟΙ ΚΑΡΠΟΙ ΚΑΙ ΤΟ

Εἰ μὲν οὖν ἔστι τις οἰκειότης πρὸς ἀλλήλους τοῖς λόγοις, προὔργου ἂν ἡμῖν αὐτῶν ἢ γνῶσις γένοιτο· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε παράλληλα θέντας καταμαθεῖν τὸ διάφορον οὐ μικρὸν εἰς βεβαίωσιν τοῦ βελτίονος. Τίνι μέντοι καὶ παρεικάσας τῶν παιδεύσεων ἑκατέραν, τῆς εἰκόνας ἂν τύχοις; Ἦπου καθάπερ φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τῷ καρπῷ

ΦΥΛΛΩΜΑ

Ἄν οἱ δυὸ διδασκαλίαι ἔχουν κάποια συγγένεια, θὰ ἦταν ὠφέλιμη ἢ γνώση καὶ τῶν δυό. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ μεγάλη διαφορά. Γι' αὐτό, ἂν τις βάλουμε τὴ μιὰ πλάι στὴν ἄλλη καὶ τις συγκρίνουμε, θὰ δοῦμε καθαρὰ ὅτι ἢ μιὰ ὑπερέχει τῆς ἄλλης. Μὲ τί ὅμως νὰ τις παρομοιάσουμε, ὥστε νὰ δώσουμε μιὰ πετυχημένη εἰκόνα τους; Ἡ κύρια ἀξία τοῦ φυτοῦ εἶναι τὸ

βρύειν ὦραίω, φέρει δέ
τινα κόσμον καὶ φύλλα
τοῖς κλάδοις
περισειόμενα· οὕτω δὴ καὶ
ψυχῇ προηγουμένως μὲν
καρπὸς ἢ ἀλήθεια, οὐκ
ἄχαρὶ γε μὴν οὐδὲ τὴν
θύραθεν σοφίαν
περιβεβληῆσθαι, οἷόν τινα
φύλλα σκέπην τε τῷ
καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ
ἄωρον παρεχόμενα.
Λέγεται τοίνυν καὶ
Μωυσῆς ἐκεῖνος ὁ πάνυ,
οὗ μέγιστόν ἐστιν ἐπὶ

ὅτι κάνει καρπούς. Ἀλλὰ καὶ
τὰ φύλλα του προσφέρουν
ἓνα στόλισμα, καθὼς παίζουν
κάτω ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ ἀέρα
γύρω στοὺς κλάδους. Κάτι
ἀνάλογο γίνεται καὶ στὴν
ψυχῇ. Ὁ καρπὸς της, ἢ ἀξία
της εἶναι ἢ ἀλήθεια. Εἶναι
ὅμως ὦραϊο πρᾶγμα νὰ τὴν
τριγυρίζει κι ἢ κοσμικὴ σοφία,
σὰν φυλλωσιά, ποὺ σκεπάζει
ὁμορφα τοὺς καρπούς. Αὐτὸ
συνέβη μὲ τὸν μεγάλο
Μωϋσῆ, τὸν περιβόητο γιὰ τὴ
σοφία του, καθὼς ἀναφέρει ἢ

σοφία παρὰ πᾶσιν
ἄνθρωποις ὄνομα, τοῖς
Αἰγυπτίων μαθήμασιν
ἐγγυμνασάμενος τὴν
διάνοιαν, οὕτω
προσελθεῖν τῇ θεωρίᾳ Τοῦ
ὄντος. Παραπλησίως δὲ
τούτω, κὰν τοῖς κάτω
χρόνοις, τὸν σοφὸν
Δανιήλ ἐπὶ Βαβυλῶνός
φασι τὴν χαλδαίων
σοφίαν καταμαθόντα,
τότε τῶν θείων ἄψασθαι
παιδευμάτων.

παράδοση. Πρῶτα –λένε-
γύμνασε τὸν νοῦ του στὶς
ἐπιστῆμες τῆς ἀρχαίας
Αἰγύπτου κι ὕστερα σίμωσε
γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἀληθινὸ Θεό.
Παρόμοιο συνέβη καὶ μὲ τὸν
σοφὸ Δανιήλ, αἰῶνες
ἀργότερα. Πρῶτα διδάχθηκε
στὴ Βαβυλώνα τὴ σοφία τῶν
Χαλδαίων κι ὕστερα ἔπεσε
στὴ σπουδὴ τῆς θείας
διδασκαλίας.

4

Η ΠΕΤΡΑ ΣΤΟ ΑΛΦΑΔΙ

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ
ἄχρηστον ψυχαῖς
μαθήματα τὰ ἕξωθεν δὴ
ταῦτα ἱκανῶς εἴρηται·
ὅπως γε μὴν αὐτῶν
μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν
εἴη λέγειν. Πρῶτον μὲν
οὖν τοῖς παρὰ τῶν
ποιητῶν, ἵν' ἐντεῦθεν
ἄρξωμαι, ἐπεὶ
παντοδαποὶ τινές εἰσι
κατὰ τοὺς λόγους, μὴ
πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν
τὸν νοῦν, ἀλλ' ὅταν μὲν

Ἄρκετὰ σᾶς ἐξήγησα τὸ ὅτι
αὐτὰ τὰ κοσμικὰ μαθήματα
δὲν εἶναι ἀνώφελα γιὰ τὴν
ψυχή. Ἄς ἔλθουμε τώρα νὰ
δοῦμε καὶ τὸ πῶς πρέπει νὰ
τὰ ἀφομοιώνετε. Ἄς
ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ
πολύμορφα ἔργα τῶν
ποιητῶν. Δὲν πρέπει νὰ
δίνετε σημασία σὲ ὅλα, χωρὶς
ἐξαίρεση, τὰ διδάγματα τους.
Ὅταν σᾶς ἐξιστοροῦν
κατορθώματα, ἢ σᾶς
ἐκθέτουν λόγια καλῶν

τάς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν
πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν
διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καί
ζηλοῦν, καὶ ὅτι μάλιστα
πειρᾶσθαι τοιούτους
εἶναι, ὅταν δὲ ἐπὶ
μοχθηροῦς ἀνδρας
ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα
δεῖ φεύγειν
ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα
οὐχ ἦττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά
φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν
Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ
πρὸς τοὺς φαύλους τῶν
λόγων συνήθεια ὁδός τις

ἀνθρώπων, νὰ τὰ δέχεσθε μὲ
ἀγάπη, νὰ κοιτᾶτε νὰ τοὺς
μιμηθῆτε, νὰ τοὺς μοιάσετε,
ὅσο μπορεῖτε. Ὄταν ὅμως
φέρουν στὴ μέση κακοὺς
ἀνθρώπους, πρέπει νὰ
ἀποφεύγετε τὶς τέτοιες
εἰκόνες, φράζοντας τ' αὐτιά
σας ὅμως ὁ Ὀδυσσεάας, πού,
καθὼς διηγεῖται ὁ Ὅμηρος,
ἤθελε ν' ἀποφύγει τὴ
μελωδία τῶν Σειρήνων. Γιατί;
Διότι ἅμα συνηθίσει κανεὶς
στὰ ἁμαρτωλὰ λόγια, περνᾶ
καὶ στὰ ἁμαρτωλὰ ἔργα. Γι'

ἔστιν ἐπὶ τὰ πράγματα.
Διὸ δὴ πάση φυλακῇ τὴν
ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ
τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς
παραδεξάμενοί τι
λάθωμεν τῶν χειρόνων,
ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια
μετὰ τοῦ μέλιτος
προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν
ὦν πᾶσιν &
ἐπαινεσόμεθα τοὺς
ποιητάς, οὐ
λοιδορουμένους, οὐ
σκώπτοντας, οὐκ ἐρῶντας
ἢ μεθύοντας

αὐτό, λοιπόν, πρέπει μὲ κάθε
τρόπο νὰ προφυλάσσουμε
τὴν ψυχὴ μας. Διότι ὑπάρχει
κίνδυνος, μαζὶ μὲ τὴ γλύκα
τῶν λόγων νὰ πάρουμε μέσα
μας καὶ κάτι θανάσιμο, χωρὶς
νὰ τὸ καταλάβουμε. Εἶναι
μέλι, ποὺ ἔχει καὶ δηλητήριο.
Δὲν θὰ ἐπαινέσουμε, ἔτσι,
τοὺς ποιητές, ὅταν
παριστάνουν ἀνθρώπους ποὺ
ἀσεβοῦν, ποὺ ἐμπαίζουν, ποὺ
παραδίνονται στὴν ἀκολασία,
ποὺ παρασύρονται ἀπὸ τὸ
πιετό, οὔτε ὅταν περιορίζουν

μιμουμένους, οὐχ ὅταν
τραπέζην πληθούσῃ καὶ
ὠδαῖς ἀνειμέναις τὴν
εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται.
Πάντων δὲ ἤκιστα περὶ
θεῶν τι διαλεγόμενοις
προσέξομεν, καὶ μάλισθ'
ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε
αὐτῶν διεξιῶσι καὶ
τούτων οὐδ'
ὁμονοούντων. Ἀδελφὸς
γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις
διαστασιάζει πρὸς
ἀδελφόν, καὶ γονεὺς πρὸς
παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις

τὴν εὐτυχίαν σὲ πλούσιαν
τραπέζην καὶ σὲ ἄσεμνα
τραγούδια. Καὶ δὲν θὰ
δώσουμε καμιά σημασία,
ὅταν κάνουν λόγο γιὰ θεοὺς
καὶ μᾶς λένε ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ
εἶναι πολλοὶ καὶ
ἀλληλομισοῦνται. Διότι,
καθὼς ξέρετε, οἱ ψεύτικοι
θεοὶ τῆς εἰδωλολατρίας
πολεμᾶνε ὁ ἀδελφὸς τὸν
ἀδελφὸν καὶ ὁ πατέρας τὰ
παιδιά του καὶ ἐκεῖνα τοὺς
γονεῖς τους, μὲ ὑπουλότητα.
Θ' ἀφήσουμε στοὺς

πρὸς τοὺς τεκόντας
πόλεμός ἐστιν ἀκήρυκτος.
Μοιχείας δὲ θεῶν καὶ
ἔρωτας καὶ μίξεις
ἀναφανδόν, καὶ ταύτας γε
μάλιστα τοῦ κορυφαίου
πάντων καὶ ὑπάτου Διός,
ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἃ κὰν
περὶ βοσκημάτων τις
λέγων ἐρυθριάσειε, τοῖς
ἐπὶ σκηνῆς καταλείψομεν.
Ταῦτὰ δὴ ταῦτα λέγειν
καὶ περὶ συγγραφέων
ἔχω, καὶ μάλισθ' ὅταν
ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν

ἀνθρώπους τοῦ θεάτρου τὶς
μοιχεῖες τῶν θεῶν, τοὺς
ἔρωτές τους, τὶς ἀσύστολες
σαρκικές τους σχέσεις καὶ
πρὸ παντὸς τοῦ μεγαλύτερου
ἀπ' ὅλους θεοῦ Δία, ὅπως
λέγουν αὐτοί. Εἶναι
πράγματα ὅλα αὐτά, ποὺ καὶ
γιὰ τὰ ζῶα ἂν τὰ ἔλεγε κανεὶς
θὰ κοκκίνιζε. Τὰ ἴδια ἔχω νὰ
πῶ καὶ γιὰ τοὺς πεζογράφους
καὶ μάλιστα ὅταν γράφουν
γιὰ νὰ διασκεδάσουν.

Ἐπίσης δὲν θὰ μιμηθοῦμε

ἀκουόντων λογοποιῶσι.
Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ
τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ
μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν
δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς
ἄλλαις πράξεσιν
ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ
ψεῦδος, τοῖς τὴν ὀρθὴν
ὁδὸν καὶ ἀληθῆ
προελομένοις τοῦ βίου,
οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ
προστεταγμένον ἐστίν.
Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν
μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν

τοὺς ῥήτορες τῶν
δικαστηρίων, ποὺ ἡ τέχνη
τους εἶναι τὸ ψέμα. Διότι τὸ
ψέμα δὲν εἶναι ὠφέλιμο οὔτε
στὰ δικαστήρια οὔτε πουθενὰ
ἄλλου, μιὰ καὶ προτιμήσαμε,
σὰν χριστιανοί, τὸν σωστὸ κι
ἀληθινὸ δρόμο τῆς ζωῆς καὶ
τὸ Εὐαγγέλιο μᾶς προστάζει
νὰ μὴ καταφεύγουμε στὰ
δικαστήρια. Ἀπ' ὅσα μᾶς
διδάσκουν οἱ παρὰ πάνω, θὰ
διαλέγουμε καὶ θὰ παίρνουμε
μονάχα ὅ,τι εἶναι ἔπαινος τῆς
ἀρετῆς καὶ κατάκριση τῆς

οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ
πονηρίαν διέβαλον. Ὡς
γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν
λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας
ἢ τῆς χροῆς ἐστὶν ἢ
ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις
δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν
ἀπ' αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω
δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ
ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον
τῶν τοιούτων λόγων
διώκουσιν ἔστι τινὰ καὶ
ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς
τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι.
Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν

κακίας. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ
τ' ἄλλα ζῶα, τὰ λουλούδια
εἶναι καλὰ μονάχα γιὰ τὸ
ἄρωμά τους καὶ τὸ χροῶμα
τους. Γιὰ τὶς μέλισσες ὅμως,
ὑπάρχει σ' αὐτὰ καὶ κάτι
ἄλλο: τὸ μέλι. Ἔτσι κι ἐδῶ.
Ὅσοι στὰ συγγράμματα τῶν
ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν
ἀναζητοῦν μονάχα τὴ γλύκα
καὶ τὴ χάρη τοῦ λόγου,
μποροῦν ν' ἀποκομίσουν καὶ
κάποια ὠφέλεια γιὰ τὴν
ψυχὴ. Πρέπει, λοιπόν, αὐτὰ
τὰ συγγράμματα νὰ τὰ

μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν
λόγων ἡμῖν μεθεκτέον.
Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασι
τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως
ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς
ἂν ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν
ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον
αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς
τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι,
τὸ λοιπὸν χαίρειν
ἀφῆκαν· ἡμεῖς τε, ἦν
σωφρονῶμεν, ὅσον
οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενές
τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν
κομισάμενοι,

σπουδάζουμε ἀκολουθώντας
τὸ παράδειγμα τῶν
μελισσῶν. Οἱ μέλισσες δὲν
πετᾶνε σὲ ὅλα τὰ λουλούδια
μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κι ὅπου
καθίσουν, δὲν κοιτᾶνε νὰ τὰ
πάρουν ὅλα. Παίρνουν
μονάχα ὅσο χρειάζεται στὴ
δουλειά τους καὶ τὸ ὑπόλοιπο
τὸ παρατοῦν καὶ φεύγουν.
Ἔτσι κι ἐμεῖς, ἂν εἴμαστε
φρόνιμοι. Θὰ πάρουμε ἀπ'
αὐτὰ τὰ κείμενα ὅ,τι
συγγενεύει μὲ τὴν ἀλήθεια
καὶ μᾶς χρειάζεται καὶ τὰ

ὑπερβησόμεθα τὸ
λειπόμενον. Καὶ καθάπερ
τῆς ῥοδωνιάς τοῦ ἄνθους
δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας
ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ
τῶν τοιούτων λόγων ὅσον
χρήσιμον καρπωσάμενοι,
τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα.
Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς
ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν
μαθημάτων, καὶ
συναρμόζειν τῷ τέλει
προσῆκε, κατὰ τὴν
Δωρικὴν παροιμίαν, τὸν
λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον

ὑπόλοιπα θὰ τὰ ἀφήσουμε
πίσω μας. Κι ὅπως, κόβοντας
τὸ τριαντάφυλλο,
ἀποφεύγουμε τ' ἀγκάθια τῆς
τριανταφυλλιᾶς, ἔτσι κι ἀπὸ
τὰ κείμενα αὐτὰ θὰ πάρουμε
ὅ,τι εἶναι χρήσιμο καὶ θὰ
φυλάξουμε τὸν ἑαυτό μας ἀπ'
ὅ,τι εἶναι ἐπιζήμιο. Ἀπὸ τὴν
πρώτη, λοιπόν, στιγμή πρέπει
νὰ ἐξετάζουμε τὰ διδάγματα
χωριστὰ καὶ νὰ τὰ
προσαρμόσουμε στὸν σκοπὸ
μας, φέροντας, κατὰ τὴ
δωρικὴ παροιμία τὴ σχετικὴ

ἄγοντας.

μὲ τοὺς κτίστες, τὴν πέτρα
στὸ ἄλφάδι.

5

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς
ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν
καταθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον,
εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν
ποιηταῖς, πολλὰ δὲ
συγγραφεῦσι, πολλῶ δὲ
ἔτι πλείω φιλοσόφοις
ἀνδράσιν ὕμνηται, τοῖς
τοιούτοις τῶν λόγων
μάλιστα προσεκτέον. Οὐ
μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος,

Ο ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ
ΔΡΟΜΟΙ

Στὴν ἄλλη ζωὴ, θὰ φθάσουμε
μὲ τὴν ἀρετῇ. Τὴν ἀρετῇ, ποὺ
ἐξύμνησαν κι οἱ ποιητὲς κι οἱ
πεζογράφοι, ἄλλα πιὸ πολὺ οἱ
φιλόσοφοι. Ἐτσι, μεγαλύτερη
προσοχὴ πρέπει νὰ δώσουμε
στὰ συγγράμματα αὐτῶν τῶν
τελευταίων. Δὲν εἶναι μικρὸ
τὸ κέρδος, ὅταν οἱ ψυχὲς τῶν
νέων συνηθίσουν καὶ κάνουν

οἰκειότητά τινά καὶ
συνήθειαν ταῖς τῶν νέων
ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς
ἐγγενέσθαι· ἐπεὶπερ
ἀμετάστατα πέφυκεν
εἶναι τὰ τῶν τοιούτων
μαθήματα, δι' ἀπαλότητα
τῶν ψυχῶν εἰς βάθος
ἐνσημαινόμενα. Ἦ τί ποτε
ἄλλο διανοηθέντα τὸν
Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν
ταυτὶ ποιῆσαι τὰ ἔπη ἅ
πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ
προτρέποντα τοὺς νέους
ἐπ' ἀρετὴν; Ὅτι τραχεῖα

δική τους τὴν ἀρετὴ. Ὅσα ὁ
ἄνθρωπος ἀφομοιώνει στὴν
τρυφερὴ ἡλικία του, μένουν
ἀσάλευτα. Διότι ἡ ψυχὴ εἶναι
ἀκόμα ἀπλὴ τότε καὶ ὅ,τι
δέχεται, ἐντυπώνεται πολὺ
βαθιὰ μέσα της. Τί ἄλλο τάχα
σκέφθηκε ὁ Ἡσίοδος ἀπὸ τὸ
νὰ προτρέψει τοὺς νέους στὴν
ἀρετὴ, ὅταν φιλοτεχνοῦσε
τοὺς στίχους του, ποὺ ὅλοι
τους τραγουδοῦν; Σκέφθηκε
ὅτι ὁ δρόμος τῆς ἀρετῆς εἶναι
στὴν ἀρχὴ κακοτράχαλος καὶ
δυσκολοδιάβατος κι

μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος
καὶ ἰδρῶτος συχνουῖ καὶ
πόνου πλήρης ἢ πρὸς
ἀρετὴν φέρουσα καὶ
ἀνάντης ὁδός. Διόπερ οὐ
παντὸς οὔτε προσβῆναι
αὐτῇ διὰ τὸ ὄρθιον, οὔτε
προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ τὸ
ἄκρον ἐλθεῖν. Ἄνω δὲ
γενομένῳ ὁρᾶν ὑπάρχει
ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή,
ὡς δὲ ῥαδία τε καὶ
εὐπορος, καὶ τῆς ἐτέρας
ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν κακίαν
ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι

ἀνηφορικός. Ὅτι τὸν διανύει
κάποιος μὲ πολὺν ἰδρώτα καὶ
πολὺ κόπο. Ὅτι, γι' αὐτὸν τὸν
λόγο, δὲν μπορεῖ ὁ καθένας
νὰ βάλει τὸ πόδι του σ' αὐτὸν
τὸν δρόμο, μὲ τὴν ἀποτομιὰ
ποῦ δείχνει, κι οὔτε, ἂν τὸν
περπατήσῃ, θὰ φθάσῃ
εὐκόλα στὴν κορυφή. Ὅτι σὰν
φθάσῃ ὅμως ἐκεῖ πάνω,
βλέπει πῶς στὴν
πραγματικότητα ἦταν ἓνας
δρόμος ἴσιος, ὁμορφος,
εὐκόλος, καλοδιάβατος καὶ
πιὸ εὐχάριστος ἀπὸ τὸν ἄλλο,

λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητῆς ἔφησεν. Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν, καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελθεῖν καὶ ὥστε μὴ καταμαλακισθέντας πρὸς τοὺς πόνους προαποστήναι τοῦ τέλους. Καὶ μέντοι, καὶ εἴ τις ἕτερος ἐοικότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὑμνησεν, ὡς

ποὺ ὀδηγεῖ στὴν κακία καὶ ποὺ ὁ ἴδιος ποιητῆς εἶπε ὅτι μονομιᾶς μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν διαβεῖ, διότι βρῖσκεται κοντά μας. Ἐγὼ τὸ πιστεύω: Ὁ Ἡσίοδος ἱστόρησε ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ μᾶς παροτρύνει στὴν ἀρετὴ, νὰ σπρώξει τὸν καθένα στὸ καλὸ, νὰ μᾶς κάνει νὰ μὴ τὸ βάλουμε κάτω μπροστὰ στοὺς κόπους καὶ νὰ μὴ σταματήσουμε πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ δρόμου. Κι ὅποιος ἄλλος μὲ τέτοιο τρόπο τραγούδησε τὴν ἀρετὴ, ἄς

εἰς ταῦτόν ἡμῖν φέροντας
τούς λόγους
ἀποδεχώμεθα.

Ὡς δ' ἐγώ τινος ἤκουσα
δεινοῦ καταμαθεῖν
ἀνδρὸς ποιητοῦ διάνοιαν,
πᾶσα μὲν ἢ ποίησις τῶ
Ὅμηρῳ ἀρετῆς ἐστιν
ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῶ
πρὸς τοῦτο φέρει, ὅ τι μὴ
πάρεργον· οὐχ ἤκιστα δὲ
ἐν οἷς τὸν στρατηγὸν τῶν
Κεφαλλήνων πεποίηκε,
γυμνὸν ἐκ τοῦ ναυαγίου

γίνει ὁ λόγος του καλόδεχτος
ἀπὸ μᾶς, μιὰ κι ὁδηγεῖ στὸν
ἴδιο σκοπό.

Ἄκουσα κάποτε νὰ μιᾶ
σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα ἕνας
ἄνθρωπος, ποὺ εἶχε τὴ
δύναμη νὰ ἐμβαθύνει στὸ
νόημα τῶν ποιητῶν. Ἔλεγε,
λοιπόν, ὅτι ὅλη ἡ ποίηση τοῦ
Ὅμηρου δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ
ἕνας ὕμνος τῆς ἀρετῆς. Ὅλα,
στὸν Ὅμηρο, ἐκτὸς ἀπὸ ὅ,τι
εἶναι περιθωριακό,
ἀποβλέπουν σ' αὐτό. Ἔτσι,

περισωθέντα, πρῶτον μὲν
αἰδέσθαι τὴν βασιλίδα
φανέντα μόνον, τοσοῦτου
δεῖν αἰσχύνην ὀφλήσθαι
γυμνὸν ὀφθέντα,
ἐπειδήπερ αὐτὸν ἀρετῇ
ἀντὶ ἱματίων
κεκοσμημένον ἐποίησε·
ἔπειτα μέντοι καὶ τοῖς
λοιποῖς Φαίαξι τοσοῦτου
ἄξιον νομισθῆναι ὥστε
ἀφέντας τὴν τρυφήν ἢ
συνέζων, ἐκεῖνον
ἀποβλέπειν καὶ ζηλοῦν
ἅπαντας, καὶ μηδένα

λόγου χάρη, συμβαίνει μὲ
ὅσα γράφει γιὰ τὸν Ὀδυσσεά,
ποῦ σώθηκε γυμνὸς ἀπὸ τὸ
ναυάγιο καί, στὴν ἀρχή, μὲ
μόνη τὴν ἐμφάνισή του,
προκάλεσε τὸν σεβασμὸ τῆς
βασιλοκόρης Ναυσικᾶς. Ἡ
γύμνια του δὲν ἦταν ντροπή,
διότι ἀντὶ γιὰ ροῦχα ἦταν
ντυμένος μὲ τὴν ἀρετή. Κι
ἕστερα προκάλεσε ἀγαθὴ
ἐντύπωση καὶ στοὺς ἄλλους
Φαίακες, σὲ σημεῖο ποῦ νὰ
παρατήσουν τὴν τρυφηλὴ
ζωή τους καὶ νὰ προσπαθοῦν,

Φαίακων ἐν τῷ τότε εἶναι
ἄλλο τι ἂν εὐξασθαι
μᾶλλον ἢ Ὀδυσσέα
γενέσθαι, καὶ ταῦτα ἐκ
ναυαγίου περισωθέντα.
Ἐν τούτοις γὰρ ἔλεγεν ὁ
τοῦ ποιητοῦ τῆς διανοίας
ἐξηγητῆς μονονουχὶ
βοῶντα λέγειν τὸν
Ὅμηρον ὅτι Ἀρετῆς ὑμῖν
ἐπιμελητέον, ὧ ἄνθρωποι,
ἢ καὶ ναυαγήσαντι
συνεκνήχεται καὶ ἐπὶ τῆς
χέρσου γενόμενον γυμνὸν
τιμιώτερον ἀποδείξει τῶν

θαυμάζοντάς τον, νὰ τὸν
μιμηθοῦν. Καὶ στὸ στόμα
κάθε Φαίακος, τότε, ἄλλη
εὐχὴ δὲν ὑπῆρχε παρὰ νὰ
γίνει δεύτερος Ὀδυσσεας,
ἔστω καὶ θαλασσοδαρμένος.
Διότι -ἔλεγε ὁ ἐρμηνευτῆς
ἐκεῖνος τοῦ ποιητικοῦ
νοήματος- μὲ αὐτὰ ὁ Ὅμηρος
διδάσκει ξάστερα τὰ ἐξῆς:
Ἄνθρωποι γυμνασθῆτε στὴν
ἀρετὴ, ποὺ κολυμπᾶ μαζί σας
στὸ ναυάγιο, κι ὅταν
πατήσετε στὴ στεριὰ γυμνοί,
θὰ σᾶς παραστήσει πιὸ

εὐδαιμόνων Φαίακων. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει. Τὰ μὲν ἄλλα τῶν κτημάτων οὐ μᾶλλον τῶν ἐχόντων ἢ καὶ οὐτινοσοῦν τῶν ἐπιτυχόντων ἐστίν, ὥσπερ ἐν παιδιᾷ κύβων τῆδε κἀκεῖσε μεταβαλλόμενα· μόνη δὲ κτημάτων ἢ ἀρετὴ ἀναφαίρετον, καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι παραμένουσα. Ὅθεν δὴ καὶ Σόλων μοι δοκεῖ πρὸς τοὺς εὐπόρους εἰπεῖν τό· Ἄλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ

τιμημένους ἀπὸ τοὺς ἀμέριμνους Φαίακες. Καί, πραγματικά, αὐτὸ εἶναι. Ὅλα τὰ ἄλλα, πού τυχόν ἔχουμε, ἀνήκουν ἐξ ἴσου στοὺς ἰδιοκτῆτες τους καὶ σὲ ὅποιονδήποτε ἄλλον ἄνθρωπο. Πέφτουν πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ, ὅπως τὰ ζάρια. Ἡ μόνη ἀναφαίρετη ἰδιοκτησία εἶναι ἡ ἀρετὴ. Τὴν ἔχει δική του ὁ καθένας κι ὅσο ζῆ κι ὅταν φύγει ἀπ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμο. Γι' αὐτὸ κι ὁ Σόλων, θαρρῶ, εἶπε στοὺς

διαμειψόμεθα τῆς ἀρετῆς
τὸν πλοῦτον·
ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεὶ,
χρήματα δ' ἀνθρώπων
ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Παραπλήσια δὲ τούτοις
καὶ τὰ Θεόγνιδος, ἐν οἷς
φησι τὸν θεόν, ὄντινα δὴ
καὶ φησι, τοῖς ἀνθρώποις
τὸ τάλαντον ἐπιρρέπειν
ἄλλοτε ἄλλως,
«ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν,
ἄλλοτε δὲ μηδὲν ἔχειν.»

Καὶ μὴν καὶ ὁ Κεῖῖος που

πλουσίους τό:
Δὲν θ' ἀνταλλάξουμε μαζί
τους τὸν πλοῦτο
μὲ τὴν ἀρετῆ. Πάντα ἐκείνη
μένει,
ἐνῶ τὸ χρήμα συχνὰ ἀπ' τὸν
ἓνα στὸν ἄλλο περνᾶ.

Παρόμοια εἶναι κι ὅσα λέγει ὁ
Θεόγνις. Ὁ κάθε θεὸς γέρνει
πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὸν
ζυγὸ μὲ διαφορετικὸ πάντα
τρόπο, ὥστε:
ἄλλοτε νὰ πλουτοῦν κι ἄλλοτε
νὰ μὴν ἔχουν τίποτε.

σοφιστής τῶν ἑαυτοῦ
συγγραμμάτων ἀδελφὰ
τούτοις εἰς ἀρετὴν καὶ
κακίαν ἐφιλοσόφησεν· ᾧ
δὴ καὶ αὐτῷ τὴν διάνοιαν
προσεκτέον· οὐ γὰρ
ἀπόβλητος ὁ ἀνὴρ. Ἔχει
δὲ οὕτω πως ὁ λόγος
αὐτῷ, ὅσα ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς
τῆς διανοίας μέμνημαι,
ἐπεὶ τά γε ῥήματα οὐκ
ἐπίσταμαι, πλὴν γε δὴ ὅτι
ἀπλῶς οὕτως εἶρηκεν
ἄνευ μέτρου· ὅτι νέω ὄντι
τῷ Ἡρακλεῖ κομιδῇ, καὶ

Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφιστής Προδίκος,
ὁ Κεῖος, ἐκφράζεται παρόμοια
κάπου στὰ συγγράμματά του,
φιλοσοφώντας γύρω ἀπὸ τὴν
ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἄς
δώσουμε, λοιπόν, καὶ σ'
αὐτὸν προσοχή, διότι εἶναι
ἀξιόλογος ἄνθρωπος.
Διηγεῖται τὰ ἐξῆς, ἀπὸ ὅσο
θυμᾶμαι, διότι δὲν ἔχω
ἀποστηθισμένο τὸν λόγο του,
ποὺ εἶναι πεζὸς καὶ ὄχι σὲ
στίχους. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς
ἦταν ἀκόμα πολὺ νέος,
σχεδὸν τῆς ἡλικίας σας,

σχεδὸν ταύτην ἄγοντι τὴν ἡλικίαν, ἣν καὶ ὑμεῖς νῦν, βουλευομένω ποτέραν τράπηται τῶν ὁδῶν, τὴν διὰ τῶν πόνων ἄγουσαν πρὸς ἀρετὴν, ἢ τὴν ῥάστην, προσελθεῖν δύο γυναῖκας, ταύτας δὲ εἶναι Ἀρετὴν καὶ Κακίαν. Εὐθύς μὲν οὖν καὶ σιωπῶσας ἐμφαίνειν ἀπὸ τοῦ σχήματος τὸ διάφορον. Εἶναι γὰρ τὴν μὲν ὑπὸ κομμωτικῆς διεσκευασμένην εἰς

σκεφτόταν ποιὸν δρόμο νὰ πάρει, τὸν κοπιαστικὸ τῆς ἀρετῆς ἢ τὸν πολὺ εὐκόλο. Τὸν σίμωσαν, λοιπόν, δύο γυναῖκες, ἡ Ἀρετὴ κι ἡ Κακία. Ἡ διαφορὰ τους φάνηκε εὐθύς, μὲ τὴν ἐξωτερικὴ τους ἐμφάνιση, πρὶν ἀκόμα ἀρθρώσουν λέξη. Ἡ μιὰ ἦταν στολισμένη φανταχτερὰ ἀπὸ τὴν κομμωτικὴ τέχνη, σὰν καλλονή, ἀλλὰ μὲ πλαδαρὲς σάρκες ἐξ αἰτίας τῆς τρυφηλῆς ζωῆς, κι ἀπὸ πίσω της ἔρχονταν ὅλα τὰ πάθη

κάλλος, καὶ ὑπὸ τρυφῆς
διαρροεῖν, καὶ πάντα ἔσμον
ἡδονῆς ἐξηρτημένην
ἄγειν· ταῦτά τε οὖν
δεικνύναι, καὶ ἔτι πλείω
τούτων ὑπισχνουμένην,
ἔλκειν ἐπιχειρεῖν τὸν
Ἡρακλέα πρὸς ἑαυτήν·
τὴν δ' ἑτέραν
κατεσκληκέναι, καὶ
αὐχμεῖν, καὶ σύντονον
βλέπειν, καὶ λέγειν
τοιαῦτα ἕτερα·
ὑπισχνεῖσθαι γὰρ οὐδὲν
ἀνειμένον, οὐδὲ ἡδύ, ἀλλ'

τῆς ἡδονῆς. Τὰ ἔδειχνε ὅλα
αὐτὰ καὶ τὰ συνόδευε μὲ
πολλὰς ὑποσχέσεις,
προσπαθώντας νὰ τραβήξει
πρὸς τὸ μέρος τῆς τὸν
Ἡρακλῆ. Ἡ ἄλλη ἦταν ἰσχνή,
ἀτημέλητη, μὲ σοβαρὸ
βλέμμα κι ἔλεγε πράγματα
ἐντελῶς διαφορετικά. Δὲν
ὑποσχόταν τίποτε τὸ
ἀναπαυτικὸ καὶ τὸ εὐχάριστο.
Ὑποσχόταν μονάχα χίλιους
δυὸ κόπους κι ἰδρώτα καὶ
κινδύνους παντοῦ, σὲ στεριᾶς
καὶ θάλασσης. Καὶ τὸ

ιδρω̄τας μυρίους καὶ
πόνους καὶ κινδύνους, διὰ
πάσης ἡπείρου τε καὶ
θαλάσσης, ἄθλον δὲ
τούτων εἶναι θεὸν
γενέσθαι, ὡς ὁ ἐκείνου
λόγος· ἥπερ δὴ καὶ
τελευτῶντα τὸν Ἡρακλέα
συνέπεσθαι.

βραβεῖο, γιὰ ὅλα αὐτά, θὰ
ἦταν νὰ γίνει ὁ Ἡρακλῆς
θεὸς - ἔλεγε ὁ Πρόδικος. Κι
ὅπως ξέρετε, ὁ Ἡρακλῆς, στὸ
τέλος αὐτὴν ἀκολούθησε.

6

Καὶ σχεδὸν ἅπαντες ὦν
δὴ καὶ λόγος τίς ἐστὶν ἐπὶ
σοφία, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον
εἰς δύναμιν ἕκαστος ἐν

ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ

Ἅλλοι, λοιπόν, σχεδὸν οἱ
ἀξιόλογοι γιὰ τὴ σοφία τους
ἄνθρωποι, ἄλλος λιγότερο κι
ἄλλος περισσότερο, κι ὁ

τοῖς ἑαυτῶν
συγγράμμασιν ἀρετῆς
ἔπαινον διεξῆλθον· οἷς
πειστέον καὶ πειρατέον
ἐπὶ τοῦ βίου δεικνύναι
τούς λόγους. Ὡς ὁ γε τὴν
ἄχρι ῥημάτων παρὰ τοῖς
ἄλλοις φιλοσοφίαν ἔργω
βεβαιῶν
οἷος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ
αἰσσοῦσι.

Καί μοι δοκεῖ τὸ τοιοῦτον
παραπλήσιον εἶναι ὥσπερ
ἂν εἰ ζωγράφου

καθένας μὲ τὸν τρόπο του,
ἔχουν ἐξυμνήσει, στὰ ὅσα
ἔγραψαν, τὴν ἀρετὴ. Αὐτοὺς
πρέπει νὰ πιστεύουμε καὶ νὰ
πασχίζουμε νὰ ἐφαρμόσουμε
στὴ ζωὴ μας τὰ λόγια τους.
Διότι ὅποιος στηρίζει μὲ
πράξεις τὴ φιλοσοφία, πού
ἄλλοι τὴν περιορίζουν στὰ
λόγια
αὐτὸς μονάχα ἔχει νοῦ,
σὰν σκιᾶς οἱ ἄλλοι
γυροφέρνουν.

Ἔχουμε, σ' αὐτὴ τὴν

θαυμαστόν τι οἶον κάλλος
ἀνθρώπου μιμησαμένου,
ὁ δὲ αὐτὸς εἶη τοιοῦτος ἐπὶ
τῆς ἀληθείας οἶον ἐπὶ τῶν
πινάκων ἐκεῖνος ἔδειξεν.
Ἐπεὶ τό γε λαμπρῶς μὲν
ἐπαινέσαι τὴν ἀρετὴν εἰς
τὸ μέσον, καὶ μακροῦς
ὑπὲρ αὐτῆς ἀποτείνειν
λόγους, ἰδία δὲ τὸ ἡδὺ πρὸ
τῆς σωφροσύνης, καὶ τὸ
πλέον ἔχειν πρὸ τοῦ
δικαίου τιμᾶν, εἰκέναι
φαίην ἂν ἔγωγε τοῖς ἐπὶ
σκηνῆς ὑποκρινόμενοις

περίπτωση, μιὰ θαυμαστὴ σὲ
ὁμορφιὰ προσωπογραφία καὶ
πλάι τῆς τὸ ἴδιο πρόσωπο
στὴν πραγματικότητα, ἐξίσου
ῥαῖο με τὴν ἀπεικόνισή του.
Ἐπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ μὲ
φουσκωμένα λόγια ἐξυμνοῦν
τὴν ἀρετὴ μπροστὰ στοὺς
ἄλλους, ἀλλὰ στὴ δική τους
ζωὴ προτιμοῦν τὴν ἀκολασία
ἀπὸ τὴ σωφροσύνη, τὴν
πλεονεξία ἀπὸ τὸ δίκιο. Μὲ τί
μοιάζουν αὐτοί; Μοιάζουν μὲ
τοὺς ἠθοποιοὺς ποὺ παίζουν
δράματα καὶ παρουσιάζονται

τὰ δράματα· οἱ ὡς
βασιλεῖς καὶ δυνάσται
πολλάκις εἰσέρχονται,
οὔτε βασιλεῖς ὄντες, οὔτε
δυνάσται, οὐδὲ μὲν οὖν
τυχὸν ἐλεύθεροι τὸ
παράπαν. Εἶτα μουσικὸς
μὲν οὐκ ἂν ἐκὼν δέξαιτο
ἀνάρμοστον αὐτῷ τὴν
λύραν εἶναι, καὶ χοροῦ
κορυφαῖος μὴ ὅτι μάλιστα
συνάδοντα τὸν χορὸν
ἔχειν· αὐτὸς δέ τις
ἕκαστος διαστασιάσει
πρὸς ἑαυτόν, καὶ οὐχὶ τοῖς

στὴ σκηνὴ συχνὰ σὰν
βασιλιάδες καὶ μεγάλοι
ἄρχοντες, χωρὶς νὰ εἶναι οὔτε
τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο στὴν
πραγματικότητα καί, καμιὰ
φορὰ, οὔτε ἐλεύθεροι πολίτες,
ἀλλὰ δοῦλοι. Ὁ μουσικὸς θὰ
δεχόταν νὰ μὴν εἶναι καλὰ
κουρντισμένη ἡ λύρα του; Ὁ
κορυφαῖος του χοροῦ, στὴν
τραγωδία, θὰ δεχόταν νὰ μὴν
εἶναι ὁ χορὸς ἑναρμονισμένος
μαζί του; Ὁχι. Ὑπάρχουν
ὅμως ἄνθρωποι ποὺ θέλουν
νὰ διαφωνοῦν μὲ τὸν ἑαυτό

λόγοις ὁμολογοῦντα τὸν βίον παρέξεται; ἄλλ' «ἡ γλῶττα μὲν ὁμώμοκεν, ἡ δὲ φρήν ἀνώμοτος» κατ' Εὐριπίδην ἐρεῖ; καὶ τὸ δοκεῖν ἀγαθὸς πρὸ τοῦ εἶναι διώξεται; Ἄλλ' οὗτός ἐστιν ὁ ἔσχατος τῆς ἀδικίας ὄρος, εἴ τι δεῖ Πλάτωνι πείθεσθαι, τὸ δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα.

τους, κι ἡ ζωὴ τους νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ λόγια τους, νὰ συμβαίνει σ' αὐτοὺς αὐτὸ ποὺ λέγει ὁ Εὐριπίδης· ἡ γλῶσσα μου ὀρκίσθηκε ἀλλὰ ὄχι κι ὁ νοῦς, καὶ ποὺ νὰ θέλουν νὰ φαίνονται κι ὄχι νὰ εἶναι στ' ἀλήθεια καλοί; Ἄλλὰ κάτι παρόμοιο θὰ ἦταν τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀδικίας, ἂν πρέπει νὰ πιστέψουμε στὸν Πλάτωνα, τὸ νὰ δίνει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι σωστὸς ἄνθρωπος καὶ στὴν πραγματικότητα νὰ μὴν

	εἶναι.
<p>7</p> <p>Τοὺς μὲν οὖν τῶν λόγων οἱ τὰς τῶν καλῶν ἔχουσιν ὑπόθηκας, οὕτως ἀποδεχόμεθα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πράξεις σπουδαῖαι τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἢ μνήμης ἀκολουθία πρὸς ἡμᾶς διασώζονται, ἢ ποιητῶν ἢ συγγραφέων φυλαττόμεναι λόγοις, μηδὲ τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας ἀπολειπόμεθα.</p>	<p>ΠΕΡΙΚΛΗΣ, ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ, ΣΩΚΡΑΤΗΣ, ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ</p> <p>Ἔσα, λοιπόν, λόγια ὀδηγοῦν πρὸς τὸ καλό, πρέπει νὰ τὰ ἀφομοιώνουμε, ὅπως εἶπαμε παραπάνω. Ἀλλὰ καὶ σπουδαῖες πράξεις τῶν ἀρχαίων σώθηκαν στὴ μνήμη ὡς τὶς ἡμέρες μας ἢ καταγραμμένες στὶς σελίδες τῶν ποιητῶν καὶ τῶν πεζογράφων. Ἄς μὴ</p>

Μεγαρόθεν παροξυνθείς
θάνατον ἠπέιλησε καὶ
ἐπώμοσεν· ὁ δὲ
ἀντώμοσεν ἢ μὴν
ίλεώσασθαι αὐτὸν καὶ
παύσειν χαλεπῶς πρὸς
αὐτὸν ἔχοντα. Πόσου
ἄξιον τῶν τοιούτων τι
παραδειγμάτων εἰσελθεῖν
τὴν μνήμην, ἀνδρὸς ὑπὸ
ὀργῆς ἤδη κατεχομένου;
τῇ τραγωδίᾳ γὰρ οὐ
πιστευτέον «ἀπλῶς»
λεγούση «ἐπ' ἐχθροῦς
θυμὸς ὀπλίζει χέρα»,

φιλοσοφίας, πρόσταξε νὰ τοῦ
φωτίσουν τὸ δρόμο ποῦ
περπατοῦσε. Μιὰ ἄλλη φορά,
πάλι, ἓνας ἄνθρωπος
ὀργισμένος ἐναντίον τοῦ
Εὐκλείδη, τοῦ φιλοσόφου ἀπὸ
τὰ Μέγαρα, τὸν ἀπέιλησε, καὶ
μάλιστα μὲ ὄρκο, ὅτι θὰ τὸν
σκότωνε. Ἀλλὰ κι ὁ Εὐκλείδης
τοῦ ὀρκίσθηκε ὅτι θὰ τὸν
ίκανοποιοῦσε καὶ θὰ τὸν
ἔβγαζε ἀπὸ τὴν ὀργή του. Τί
σπουδαῖο θὰ ἦταν ἂν ὅσοι
παρασύρονται στὸ πάθος τοῦ
θυμοῦ ἔφερναν στὸν νοῦ τους

ἀλλὰ μάλιστα μὲν μηδὲ
διανίστασθαι πρὸς θυμὸν
τὸ παράπαν, εἰ δὲ μὴ
ῥάδιον τοῦτο, ἀλλ' ὥσπερ
χαλινὸν αὐτῷ τὸν
λογισμὸν ἐμβάλλοντας,
μὴ ἔαν ἐκφέρεσθαι
περαιτέρω.

Ἐπαναγάγωμεν δὲ τὸν
λόγον αὖθις πρὸς τὰ τῶν
σπουδαίων πράξεων
παραδείγματα. Ἐτυπτέ τις
τὸν Σωφρονίσκου
Σωκράτην εἰς αὐτὸ τὸ

τέτοια περιστατικά! Διότι δὲν
πρέπει νὰ πιστεύουμε στὴν
τραγωδία, πὺ διδάσκει ὅτι ἡ
ὀργὴ ὅπωςδήποτε ἀρματώνει
τὸ χέρι ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ
μας καὶ νὰ ἐρεθιζόμαστε ἀπ'
αὐτή. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι
δύσκολο, πρέπει νὰ
χρησιμοποιοῦμε τὴ λογικὴ
ἐναντίον τῆς καὶ νὰ τῆς
κόβουμε τὰ φτερά.

Ἄς γυρῖσουμε πάλι στὰ
παραδείγματα σπουδαίων
πράξεων. Ὁρμησε κάποιος

πρόσωπον ἔμπεσῶν
ἀφειδῶς· ὁ δὲ οὐκ
ἀντῆρεν, ἀλλὰ παρεῖχε τῷ
παροinou̐ντι τῆς ὀργῆς
ἐμφορεῖσθαι, ὥστε
ἐξοιδεῖν ἤδη καὶ ὕπουλον
αὐτῷ τὸ πρόσωπον ὑπὸ
τῶν πληγῶν εἶναι. Ὡς δ'
οὖν ἐπαύσατο τύπτων,
ἄλλο μὲν οὐδὲν ὁ
Σωκράτης ποιῆσαι,
ἐπιγράψαι δὲ τῷ μετώπῳ
λέγεται, ὥσπερ ἀνδριάντι
τὸν δημιουργόν, ὁ δεῖνα
ἐποίει· καὶ τοσοῦτον

ἐναντίον τοῦ φιλοσόφου
Σωκράτη καὶ τὸν χτυποῦσε
ἀλύπητα στὸ πρόσωπο. Ἀλλὰ
ἐκεῖνος δὲν ἔφερε ἀντίσταση.
Ἄφησε τὸν μεθυσμένο νὰ
χορτάσει τὴν ὀργή του, ἕως
ὅτου ἡ ὄψη του εἶχε
μελανιάσει καὶ προησθεῖ ἀπὸ
τὰ χτυπήματα. Ὄταν τὸ ξύλο
σταμάτησε καμιά φορά, ὁ
Σωκράτης ἔκανε μονάχα
αὐτό: ἔγραψε στὸ μέτωπό του
«ὁ τάδε τό ἔκανε», ὅπως
ἐπιγράφουν στοὺς ἀνδριάντες
τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτη. Ἦταν ἡ

διώκοντας ὑπομένειν καὶ
πρῶως αὐτῶν τῆς ὀργῆς
ἀνέχεσθαι, καὶ τῷ τοῖς
ἐχθροῖς εὐχέσθαι τὰ
ἀγαθὰ, ἀλλὰ μὴ
ἐπαρᾶσθαι.

Ὡς ὁ γε ἐν τούτοις
προπαιδευθεὶς οὐκ ἔτ' ἂν
ἐκείνοις ὡς ἀδυνάτοις
διαπιστήσειεν. Οὐδ' ἂν
παρέλθοιμι τὸ τοῦ
Ἀλεξάνδρου, ὅς τὰς
θυγατέρας Δαρείου
αἰχμαλώτους λαβὼν

τοῦ Εὐκλείδη, θυμίζουσι τὴν
ἐντολὴν νὰ ὑπομένουμε
ὅποιους μᾶς κάνουν κακὸ καὶ
νὰ βαστάμε μὲ πραότητα τὴν
ὀργή τους, νὰ μὴν
καταριόμαστε ἀλλὰ νὰ
ἀπαντᾶμε μὲ εὐχὲς στοὺς
ἐχθροὺς μας.

Ὅποιος προγυμνασθεῖ στὰ
ἀρχαῖα ἐκεῖνα παραδείγματα,
δὲν θὰ δυσπιστήσῃ στὶς
ἐντολὲς τοῦ Εὐαγγελίου σὰν
ἀκατόρθωτες. Δὲν θὰ
λησμονήσω καὶ τὴν πράξη

θαυμαστόν τι οἶον τὸ
κάλλος παρέχειν
μαρτυρουμένας οὐδὲ
προσιδεῖν ἠξίωσεν,
αἰσχρὸν εἶναι κρίνων τὸν
ἄνδρα ἐλόντα γυναικῶν
ἠττηθῆναι. Τουτί γὰρ εἰς
ταῦτόν ἐκείνω φέρει, ὅτι ὁ
ἐμβλέψας πρὸς ἡδονὴν
γυναικί, κἂν μὴ τῷ ἔργῳ
τὴν μοιχείαν ἐπιτελέσῃ,
ἀλλὰ τῷ γε τὴν ἐπιθυμίαν
τῇ ψυχῇ παραδέξασθαι,
οὐκ ἀφίεται τοῦ
ἐγκλήματος. Τὸ δὲ τοῦ

τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου,
ποῦ ἀφοῦ ἔπιασε αἰχμάλωτες
τὶς πανέμορφες, ὅπως
λέγεται, κόρες τοῦ Δαρείου,
δὲν καταδέχθηκε οὔτε νὰ τις
κοιτάξῃ, θαρρῶντας ντροπὴ
γιά τὸν νικητὴ ἄνδρῶν νὰ
νικηθεῖ ἀπὸ γυναῖκες. Αὐτὸ
συμπίπτει μὲ τὸ εὐαγγελικό:
ὁποῖος ρίξει βλέμμα
ἐπιθυμίας σὲ γυναῖκα, ἔστω
κι ἂν δὲν κάνει μοιχεία στὴν
πράξιν, μὲ τὸ νὰ δεχθεῖ ὅμως
τὴ μοιχεία στὴν ψυχὴ του,
εἶναι ἔνοχος. Ὅσο γιὰ τὸ

Κλεινίου, τῶν Πυθαγόρου
γνωρίμων ἑνός, χαλεπὸν
πιστεῦσαι ἀπὸ
ταῦτομάτου συμβῆναι
τοῖς ἡμετέροις, ἀλλ' οὐχὶ
μιμησαμένου σπουδῆ. Τί
δὲ ἦν ὃ ἐποίησεν ἐκεῖνος;
Ἐξὸν δι' ὄρκου τριῶν
ταλάντων ζημίαν
ἀποφυγεῖν, ὃ δὲ ἀπέτισε
μᾶλλον ἢ ὤμοσε, καὶ
ταῦτα εὐορκεῖν μέλλων,
ἀκούσας ἐμοὶ δοκεῖν τοῦ
προστάγματος τὸν ὄρκον
ἡμῖν ἀπαγορεύοντος.

παράδειγμα τοῦ Κλεινία,
μαθητῆ τοῦ φιλοσόφου καὶ
μαθηματικοῦ Πυθαγόρα,
εἶναι δύσκολο νὰ
παραδεχθοῦμε ὅτι τυχαίως
συμπίπτει μὲ αὐτῆ τοῦ
φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ
Πυθαγόρα. Τί ἔκανε ὁ
Κλεινίας; Ἄν ὀρκιζόταν, θὰ
γλίτωνε πρόστιμο τριῶν
ταλάντων. Ἀλλὰ προτίμησε
νὰ πληρώσει αὐτὸ τὸ
ὑπέρογκο ποσὸ γιὰ νὰ μὴ
πάρει ὄρκο, ἔστω κι ἂν ὁ
ὄρκος θὰ ἦταν ἀληθινός. Κι

αὐτὸ τὸ ἔκανε, ἴσως διότι ἄκουσε τὴν ἐντολή, πού ἀπαγορεύει τὸν ὄρκο.

8

Ἄλλ', ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, πάλιν γὰρ εἰς ταῦτὸν ἐπανίωμεν, οὐ πάντα ἐφεξῆς παραδεκτέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα χρήσιμα. Καὶ γὰρ αἰσχροὺς τῶν μὲν σιτίων τὰ βλαβερά διωθειῖσθαι, τῶν δὲ μαθημάτων ἅ τὴν ψυχὴν ἡμῶν τρέφει

ΤΟ ΤΙΜΟΝΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἀλλὰ ἄς κάνουμε πάλι πίσω, σὲ ὅ,τι ἔλεγα στὴν ἀρχή. Στὸ ὅτι δηλαδή δὲν πρέπει νὰ τὰ ἀφομοιώνουμε ὅλα χωρὶς διάκριση, ἀλλὰ μονάχα ὅσα ὠφελοῦν. Διότι εἶναι ντροπή, νὰ ἀπωθοῦμε τὶς βλαβερὲς τροφές, ἐνῶ στὰ μαθήματα, πού εἶναι ἡ τροφή τῆς ψυχῆς, νὰ μὴ δίνουμε καμιὰ

μηδένα λόγον ἔχειν, ἀλλ' ὥσπερ χειμάρρουν παρασύροντας ἅπαν τὸ προστυχὸν ἐμβάλλεσθαι. Καίτοι τίνα ἔχει λόγον, κυβερνήτην μὲν οὐκ εἰκῆ τοῖς πνεύμασιν ἐφίεναι, ἀλλὰ πρὸς ὄρμους εὐθύνειν τὸ σκάφος, καὶ τοξότην κατὰ σκοποῦ βάλλειν, καὶ μὲν δὴ καὶ χαλκευτικὸν τινα ἢ τεκτονικὸν ὄντα τοῦ κατὰ τὴν τέχνην ἐφίεσθαι τέλους, ἡμᾶς δὲ καὶ τῶν

σημασία, ἀλλὰ νὰ τὰ παίρνουμε καὶ νὰ τὰ καταπίνουμε σὰν τὸ ὀρμητικὸ ποτάμι. Ὁ καπετάνιος δὲν παρατᾶ τὸ καράβι του ὅπως λάχει στοὺς ἀνέμους, ἀλλὰ τὸ κατευθύνει πρὸς τὸ λιμάνι. Ὁ τοξότης σκοπεύει τὸν στόχο του. Ὁ χαλκιάς κι ὁ χτίστης ἐργάζονται σύμφωνα μὲ τὸν προσανατολισμὸ καὶ σχεδιασμὸ τῆς ἐργασίας τους. Ἐμεῖς εἴμαστε τάχα κατώτεροι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐπαγγελματίες τουλάχιστο

τοιούτων δημιουργῶν ἀπολείπεσθαι, πρὸς γε τὸ συνορᾶν δύνασθαι τὰ ἡμέτερα; Οὐ γὰρ δὴ τῶν μὲν χειρωνακτῶν ἐστὶ τι πέρασ τῆς ἐργασίας, τοῦ δὲ ἀνθρωπίνου βίου σκοπὸς οὐκ ἔστι, πρὸς ὃν ἀφορῶντα πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν χρὴ τὸν γε μὴ τοῖς ἀλόγοις παντάπασι προσεικέναι μέλλοντα· ἢ οὕτως ἂν εἶημεν ἀτεχνῶς κατὰ τῶν πλοίων τὰ ἀνερμάτιστα, οὐδενὸς

στὸ νὰ ξεχωρίζουμε τὸ συμφέρον μας; Ὅπως ὁ ἐπαγγελματίας ἔχει ἓνα στόχο στὴν ἐργασία του, ἔτσι κι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει ἓνα δικό της στόχο. Καὶ σ' αὐτὸν ἔχουν τὰ μάτια τοὺς ὅλοι ὅσοι δὲν θέλουν νὰ μοιάζουν μὲ ἄλογα ζῶα. Ἀλλιῶς θὰ εἴμαστε τὸ ἴδιο πράγμα μὲ πλοῖα, ποὺ δὲν ἔχουν ἔρμα, τὸ τιμόνι τῆς ψυχῆς μας δὲν θὰ τὸ μεταχειρίζεται ἢ λογικὴ καὶ θὰ γυροφέρνουμε μέσα στὴ ζωὴ ἄσκοπα. Στούς

ἡμῖν νοῦ ἐπὶ τῶν τῆς
ψυχῆς οἰάκων
καθεζομένου, εἰκῆ κατὰ
τὸν βίον ἄνω καὶ κάτω
περιφερόμενοι. Ἄλλ'
ὥσπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς
ἀγῶσιν, εἰ δὲ βούλει, τοῖς
μουσικῆς, ἐκείνων εἰσὶ
τῶν ἀγῶνων αἱ μελέται
ῶνπερ οἱ στέφανοι, καὶ
οὐδεὶς γε πάλην ἀσκῶν ἢ
παγκράτιον εἶτα
κιθαρίζειν ἢ αὐλεῖν
μελετᾷ.

γυμναστικούς ἀγῶνες καὶ
στοὺς μουσικούς ἐπίσης
διαγωνισμούς, ὅποιος
λαβαίνει μέρος, ἔχει ὑπόψη
του τὸ ἀντίστοιχο στεφάνι.
Ὅποιος ἀθλεῖται στὴν πάλη ἢ
στὸ παγκράτιο, δὲν χάνει τὸν
καιρὸ του νὰ παίξει κιθάρα ἢ
αὐλό.

Παράδειγμα ὁ χεροδύναμος
ἀθλητῆς Πολυδάμας, ποὺ
πρὶν κατεβεῖ στοὺς
Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες,
ἀναχαίτιζε καταμεσίς τοῦ

Οὐκ οὖν ὁ Πολυδάμας γε,
ἀλλ' ἐκεῖνος πρὸ τοῦ
ἀγῶνος τοῦ Ὀλυμπιάσι τὰ
ἄρματα ἴστη τρέχοντα,
καὶ διὰ τούτων τὴν ἰσχὺν
ἐκράτυνε. Καὶ ὁ γε Μίλων
ἀπὸ τῆς ἀληλειμμένης
ἀσπίδος οὐκ ἐξωθεῖτο,
ἀλλ' ἀντεῖχεν ὠθούμενος
οὐχ ἦττον ἢ οἱ ἀνδριάντες
οἱ τῷ μολύβδῳ
συνδεδεμένοι. Καὶ
ἀπαξαπλῶς αἱ μελέται
αὐτοῖς παρασκευαὶ τῶν
ἄθλων ἦσαν. Εἰ δὲ τὰ

δρόμου τὰ ἄρματα ποῦ
ἔτρεχαν καὶ μ' αὐτὸ τὸν
τρόπο δυνάμωνε τοὺς μῦς
του. Ἐπίσης ὁ Μίλων ὁ
Κροτωνιάτης δὲν
μετατοπιζόταν ἔξω ἀπὸ τὸ
ἀλειμμένο σκουτάρι κι
ἀντιστεκόταν στὸ σπρώξιμο
ὅπως τὰ κολλημένα μὲ
μολύβι ἀγάλματα. Μ' ἓνα
λόγο, γυμνάζονταν γιὰ νὰ
εἶναι ἔτοιμοι στὰ ἀγωνίσματά
τους. Ἄς ὑποθέσουμε ὅμως
ὅτι τοὺς ἔτρωγε ἡ περιέργεια
κι ἄφηναν τὸν κουρνιαχτὸ

Μαρσίου ἢ τὰ Ὀλύμπου
τῶν Φρυγῶν
περιειργάζοντο
κρούματα, καταλιπόντες
τὴν κόνιν καὶ τὰ
γυμνάσια, ταχύ γ' ἂν
στεφάνων ἢ δόξης ἔτυχον,
ἢ διέφυγον τὸ μὴ
καταγέλαστοι εἶναι κατὰ
τὸ σῶμα; Ἄλλ' οὐ μέντοι
οὐδ' ὁ Τιμόθεος τὴν
μελωδίαν ἀφείς ἐν ταῖς
παλαιστραῖς διῆγεν. Οὐ
γὰρ ἂν τοσοῦτον ὑπῆρξεν
αὐτῷ διενεγκεῖν ἀπάντων

τῶν γυμναστηρίων γιὰ τὶς
μελωδίες τοῦ Μαρσίου, τοῦ
αὐλητῆ ἀπὸ τῆ Φρυγίας, καὶ
τοῦ μαθητῆ του, τοῦ
Ὀλυμπού. Τί θὰ συνέβαινε
τότε; Θὰ κέρδιζαν τὸν κότινο;
Θὰ δοξάζονταν; Θὰ
προκαλοῦσαν τὸν θαυμασμὸ
μὲ τὴν σωματικὴ τους ἀλκή;
Ἄλλὰ οὔτε κι ὁ Τιμόθεος, ὁ
περίφημος αὐλητῆς ἀπὸ τῆ
Θήβας, παράτησε τὴ μουσικὴ
γιὰ νὰ χάνει τὸν καιρὸ του
στὶς παλαιστρες. Διότι ἂν
ἔκανε κάτι τέτοιο, δὲν θὰ

τῆ μουσικῇ, ὧ γε τοσοῦτον
περιῆν τῆς τέχνης ὥστε
καὶ θυμὸν ἐγείρειν διὰ τῆς
συντόνου καὶ αὐστηραῶς
ἀρμονίας, καὶ μέντοι καὶ
χαλᾶν καὶ μαλάττειν
πάλιν διὰ τῆς ἀνειμένης,
ὅποτε βούλοιτο. Ταύτη τοι
καὶ Ἀλεξάνδρω ποτὲ τὸ
Φρύγιον ἐπαυλήσαντα
ἐξαναστήσαι αὐτὸν ἐπὶ τὰ
ὄπλα λέγεται μεταξὺ
δειπνοῦντα, καὶ
ἐπαναγαγεῖν πάλιν πρὸς
τοὺς συμπότας, τὴν

μποροῦσε νὰ τοὺς ξεπεράσει
ὅλους στὴν τέχνη τῶν ἤχων
καὶ νὰ ἔχει τέτοια ἱκανότητα
σ' αὐτήν, ὥστε, ἀνάλογα μὲ
τὸ κέφι του, ἄλλοτε
οἰστρολατοῦσε τὴν ψυχὴ μὲ
τὴ σοβαρὴ κι αὐστηρὴ
ἀρμονία κι ἄλλοτε,
γλυκαίνοντας τοὺς τόνους, τὴ
χαλάρωνε καὶ τὴν ἐπράϋνε.
Χάρη στὴν τέχνη του, καθὼς
λένε, ἀκόμα καὶ τὸν Μέγα
Ἀλέξανδρο, παίζοντας ἓνα
φρυγικὸ μέλος, τὸν ἔκανε νὰ
πεταχτεῖ ἀπὸ τὸ τραπέζι σὲ

ἀρμονίαν χαλάσαντα.
Τοσαύτην ἰσχὺν ἔν τε
μουσικῇ καὶ τοῖς
γυμνικοῖς ἀγῶσι πρὸς τὴν
τοῦ τέλους κτῆσιν ἢ
μελέτη παρέχεται.

Ἐπεὶ δὲ στεφάνων καὶ
ἀθλητῶν ἐμνήσθην,
ἐκεῖνοι μυρία παθόντες
ἐπὶ μυρίοις, καὶ
πολλαχόθεν τὴν ῥώμην
ἑαυτοῖς συναυξήσαντες,
πολλὰ μὲν γυμναστικοῖς
ἐνιδρώσαντες πόνοις,

πολεμικὸ συναγερμὸ κι
ὑστερα τὸν ξανάφερε
ἀνάμεσα στοὺς
συνδαιτημόνες του,
ἀπαλαίνοντας τὸ μουσικὸ του
παίξιμο. Τόση εἶναι ἡ δύναμη
καὶ στὴ μουσικῇ καὶ στὸν
ἀθλητισμό, πὺ δίνει ἡ
προσαρμοσμένη στὸν σκοπὸ
τῆς ἄσκηση.

Καὶ μιὰ πὺ ὁ λόγος γιὰ
στεφάνια κι ἀθλητές. Τί
τραβοῦν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι!
Αὐξαίνουν τὴ δύναμή τους μὲ

πολλὰς δὲ πληγὰς ἐν
παιδοτριβῶν λαβόντες,
δίαιταν δὲ οὐ τὴν ἡδίστην,
ἀλλὰ τὴν παρὰ τῶν
γυμναστῶν αἰρούμενοι,
καὶ τᾶλλα, ἵνα μὴ
διατριβῶ λέγων, οὕτω
διάγοντες ὡς τὸν πρὸ τῆς
ἀγωνίας βίον μελέτην
εἶναι τῆς ἀγωνίας,
τηνικαῦτα ἀποδύονται
πρὸς τὸ στάδιον, καὶ
πάντα πονοῦσι καὶ
κινδυνεύουσιν, ὥστε
κοτίνου λαβεῖν στέφανον

πολὺ ἰδρώτα καὶ κόπους στὰ
γυμναστήρια. Ὁ προπονητὴς
τοὺς ἀκόμα καὶ ξύλο τοὺς
δίνει. Ἡ δίαιτά τοὺς δὲν εἶναι
καθόλου ζηλευτή. Εἶναι ἡ
γνωστὴ τῶν γυμναστῶν. Κι
ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀποψη -γιὰ
νὰ μὴ μακροηορήσουμε-
περνοῦν ζωὴ δύσκολη, ποὺ
εἶναι προετοιμασία γιὰ τὸν
ἀγώνα. Κι ἀφοῦ ἔτσι
έτοιμασθοῦν, τότε μπαίνουν
γυμνοὶ στὸ στάδιο καὶ
περνοῦν ὅλους τοὺς κόπους
καὶ τὶς λαχτάρεις, γιὰ νὰ

ἢ σελίνου, ἢ ἄλλου τινὸς
τῶν τοιούτων, καὶ
νικῶντες ἀναρρηθῆναι
παρὰ τοῦ κήρυκος. Ἡμῖν
δέ, οἷς ἄθλα τοῦ βίου
πρόκειται οὕτω θαυμαστὰ
πλήθει τε καὶ μεγέθει
ὥστε ἀδύνατα εἶναι
ῥηθῆναι λόγῳ, ἐπ' ἄμφω
καθεύδουσι, καὶ κατὰ
πολλὴν διαιτωμένοις
ἄδειαν, τῇ ἑτέρᾳ λαβεῖν
τῶν χειρῶν ὑπάρξει;

Πολλοῦ μέντ' ἂν ἄξιον ἦν

κερδίσουν ἓνα στεφάνι ἀπὸ
ταπεινὸ χορτάρι καὶ νὰ
ἀναγορευθοῦν νικητές. Κι
ἐμεῖς, τώρα, ποὺ περιμένουμε
τόσο θαυμαστὰ στὸν ἀριθμὸ
καὶ στὴν ἀξία στεφάνια,
ἀπερίγραπτα μὲ λέξεις, πῶς
εἶναι δυνατὸν νὰ πετύχουμε
μὲ ἡμίμετρα, μὲ μαλθακὴ
ζωή, μὲ ἔλλειψη περιορισμῶν;
Ἄν ἦταν ἔτσι, ἢ ἀμεριμνησία
θὰ ἦταν πολύτιμο πρᾶγμα
στὴ ζωή.

Ὁ Σαρδανάπαλος, ὁ Ἀσσύριος

ἡ ῥαθυμία τῷ βίῳ, καὶ ὁ γε
Σαρδανάπαλος τὰ πρῶτα
πάντων εἰς εὐδαιμονίαν
ἐφέρετο, ἢ καὶ ὁ
Μαργίτης, εἰ βούλει, ὄν
οὔτ' ἀροτῆρα, οὔτε
σκαπτῆρα, οὔτε ἄλλο τι
τῶν κατὰ τὸν βίον
ἐπιτηδείων εἶναι Ὅμηρος
ἔφησεν, εἰ δὴ Ὅμηρου
ταῦτα. Ἀλλὰ μὴ ἀληθῆς
μᾶλλον ὁ τοῦ Πιττακοῦ
λόγος, ὃς χαλεπὸν ἔφησεν
ἐσθλὸν ἔμμεναι; Διὰ
πολλῶν γὰρ δὴ τῷ ὄντι

ἐκεῖνος βασιλιάς, ποὺ ἦταν
ὀνομαστός γιὰ τὴν τρυφηλὴ
ζωὴ του, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ὁ
πιὸ εὐτυχισμένος ἄνθρωπος.
Ἐπίσης ὁ Μαργίτης, ποὺ
καθὼς ἀναφέρει ἓνα ποίημα
ἀποδινόμενο στὸν Ὅμηρο,
δὲν ἦταν ἱκανὸς οὔτε νὰ
ὀργῶνει οὔτε νὰ σκάβει οὔτε
τίποτε ἄλλο παρόμοιο νὰ
κάνει. Ἀλλὰ ἂς κοιτάξουμε
μήπως εἶναι μεγάλη ἀλήθεια
αὐτὸ ποὺ εἶπε ἓνας ἀπὸ τοὺς
ἑφτά σοφοὺς, ὁ Πιττακός, ὅτι
τὸ νὰ γίνεαι κανεὶς καλὸς

πόνων διεξελθοῦσι μόλις
ἂν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων
τυχεῖν ἡμῖν περιγένοιτο,
ῶν ἐν τοῖς ἄνω λόγοις
οὐδὲν εἶναι παράδειγμα
τῶν ἀνθρωπίνων
ἐλέγομεν. Οὐ δὴ οὖν
ῥαθυμητέον ἡμῖν, οὐδὲ
τῆς ἐν βραχεῖ ῥαστώνης
μεγάλας ἐλπίδας
ἀνταλλακτέον, εἴπερ μὴ
μέλλοιμεν ὄνειδη τε ἕξειν
καὶ τιμωρίας ὑφέξειν, οὐ
τι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις
ἐνθάδε ἀκαίτοι καὶ τοῦτο

ἄνθρωπος εἶναι δύσκολο
πράγμα. Πραγματικά, θ'
ἀποκτήσουμε μὲ πολλοὺς
κόπους τὰ ἀγαθὰ, πού, καθὼς
προείπαμε, τίποτε τὸ
ἀνθρώπινο δὲν τοὺς μοιάζει.
Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ
εἴμαστε ἀμελεῖς καὶ μὲ
λιγόχρονη ἀκηδία νὰ
χάσουμε τὶς ἐλπίδες πολὺ
ἀκριβῶν πραγμάτων. Ἐτσι,
θὰ ἦταν σὰν νὰ θέλουμε νὰ
τιμωρηθοῦμε καὶ σ' αὐτὸν
ἐδῶ τὸν κόσμον, πράγμα πολὺ
βαρὺ γιὰ κάθε συνετὸ

οὐ μικρὸν τῷ γε νοῦν
ἔχοντη, ἀλλ' ἐν τοῖς, εἴτε
ὑπὸ γῆν, εἴτε καὶ ὅπου δὴ
τοῦ παντὸς ὄντα
τυγχάνει, δικαιοτηρίοις.
Ὡς τῷ μὲν ἀκουσίως τοῦ
προσήκοντος ἀμαρτόντι
κὰν συγγνώμη τις ἴσως
παρὰ τοῦ Θεοῦ γένοιτο·
τῷ δὲ ἐξεπίτηδες τὰ χεῖρω
προελομένῳ οὐδεμία
παραίτησις τὸ μὴ οὐχὶ
πολλαπλασίῳ τὴν
κόλασιν ὑποσχεῖν.

ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ στὰ
κριτήρια, ποὺ ὑπάρχουν, εἴτε
κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, εἴτε
ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ τοῦ
σύμπαντος. Διότι, ὅποιος
χωρὶς νὰ θέλει δὲν
ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον του,
ἴσως συγχωρηθῆ κάπως ἀπὸ
τὸν Θεό. Ἀλλὰ ὅποιος διάλεξε
συνειδητὰ τὸ κακό, εἶναι
ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος καὶ
θὰ τιμωρηθεῖ ἀπανωτὰ.

9

ΕΝΑΣ ΑΞΙΟΔΑΚΡΥΤΟΣ

Τί οὖν ποιῶμεν; φαίη τις ἄν. Τί ἄλλο γε ἢ τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν ἔχειν, πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγοντας; Οὐ δὴ οὖν τῷ σώματι δουλευτέον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη· ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τὰ βέλτιστα ποριστέον, ὥσπερ ἐκ δεσμωτηρίου τῆς πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη κοινωνίας αὐτὴν διὰ φιλοσοφίας λύοντας, ἅμα δὲ καὶ τὸ σῶμα τῶν

ΗΝΙΟΧΟΣ

Ἀλλά, θὰ πεῖ κανεῖς: Τί πρέπει, λοιπόν, νὰ κάνουμε; Ἀπλούστατα: τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ παραμερίσουμε τὸ κάθε τι καὶ νὰ μεριμνήσουμε γιὰ τὴν ψυχὴ. Δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε ὑποταγμένοι στὸ σῶμα, χωρὶς ἀπόλυτη ἀνάγκη. Ἀλλὰ νὰ παρέχουμε στὴν ψυχὴ ὅ,τι τὸ πιὸ καλό, χρησιμοποιώντας τὴ σωστὴ σκέψη καὶ λύοντας τὴν ἔτσι ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν παθῶν τοῦ

παθῶν κρεῖττον
ἀπεργαζομένους, γαστροί
μέν γε τὰ ἀναγκαῖα
ὑπηρετοῦντας, οὐχὶ τὰ
ἥδιστα, ὡς οἱ γε
τραπεζοποιούς τινας καὶ
μαγείρους περινοοῦντες,
καὶ πᾶσαν διερευνώμενοι
γῆν τε καὶ θάλασσαν,
οἷόν τινι χαλεπῶ δεσπότη
φόρους ἀπάγοντες,
ἐλεεινοὶ τῆς ἀσχολίας,
τῶν ἐν ἄδου κολαζομένων
οὐδὲν πάσχοντες
ἀνεκτότερον, ἀτεχνῶς εἰς

σώματος, ποὺ εἶναι κατὰ
κάποιο τρόπο ἢ φυλακὴ τῆς.
Καί, παράλληλα κάνοντας τὸ
σῶμα ἀνώτερο ἀπὸ τὰ πάθη.
Λόγου χάρη, παρέχοντας στὸ
στομάχι ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο κι
ὄχι ὅ,τι εἶναι εὐχάριστο.
Ἐπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ
ψάχνουν σὲ στεριές καὶ σὲ
θάλασσεσ, γιὰ νὰ βροῦν
σπουδαίους μαγείρους καὶ
τραπεζοποιούς, λὲς καὶ τοὺς
πρόσταξε νὰ τὸ κάνουν
κάποιος ἀπαιτητικὸς
ἡγεμόνας, σὰν φόρο στή

πῦρ ξαίνοντες, καὶ
κοσκίνω φέροντες ὕδωρ,
καὶ εἰς τετρημένον
ἀντλοῦντες πίθον, οὐδὲν
πέρας τῶν πόνων ἔχοντες.
Κουράς δὲ καὶ ἀμπεχόνας
ἔξω τῶν ἀναγκαίων
περιεργάζεσθαι, ἢ
δυστυχοῦντων ἐστί, κατὰ
τὸν Διογένους λόγον, ἢ
ἀδικούντων. Ὅστε
καλλωπιστὴν εἶναι καὶ
ὀνομάζεσθαι ὁμοίως
αἰσχρὸν ἡγεῖσθαι φημι
δεῖν τοὺς τοιούτους ὡς τὸ

βουλιμία του. Εἶναι ἄνθρωποι
γιὰ κλάματα. Δεινοπαθοῦν
ὅπως οἱ κολασμένοι στὸν ἅδη.
Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Ὅπως
λέγει ἡ παροιμία, κουβαλοῦν
νερὸ μὲ κόσκινο σὲ τρύπιο
πιθάρι κι οἱ κόποι τους τέλος
δὲν ἔχουν. Κι ἡ περίσσια
περιποίηση τῶν μαλλιῶν καὶ
τοῦ ντυσίματος εἶναι, κατὰ τὰ
λεγόμενα τοῦ Διογένη,
ἀπασχόληση ἀνθρώπων
ἀδίκων ἢ δυστυχισμένων. Τὸ
νὰ εἶναι κανεῖς
κομψευόμενος ἢ καὶ τὸ νὰ

ἔταιρειν ἢ ἀλλοτρίοις
γάμοις ἐπιβουλεύειν.

Τί γὰρ ἂν διαφέροι, τῷ γε
νοῦν ἔχοντι, ξυστίδα
ἀναβεβλήσθαι, ἢ τι τῶν
φαύλων ἱμάτιον φέρειν,
ἕως ἂν μηδὲν ἐνδέη τοῦ
πρὸς χειμῶνά τε εἶναι καὶ
θάλλπος ἀλεξητήριον; Καὶ
τᾶλλα δὴ τὸν αὐτὸν
τρόπον μὴ περιττότερον
τῆς χρείας
κατεσκευάσθαι, μηδὲ
περιέπειν τὸ σῶμα πλέον

λέγεται τέτοιος, εἶναι τὸ ἴδιο
περίπου σὰν νὰ μιμεῖται τὶς
ἑταῖρες ἢ νὰ ἐπιβουλεύεται
τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ τοῦ
πλησίον του.

Τί διαφορά, γιὰ τὸν φρόνιμο
ἄνθρωπο, ἀνάμεσα στὸ
πολυτελὲς καὶ στὸ ἀπλῶς
πρακτικὸ ροῦχο, μιὰ καὶ τὸ
τελευταῖο κάνει τὴ δουλειά
του, προστατεύοντας τὸ σῶμα
ἀπὸ τὸ χειμωνιάτικο κρῦο κι
ἀπὸ τὸ κάμα τοῦ
καλοκαιριοῦ; Καὶ γιὰ ὅλα τὰ

ἢ ὡς ἄμεινον τῇ ψυχῇ.
Οὐχ ἦττον γὰρ ὄνειδος
ἀνδρί, τῷ γε ὡς ἀληθῶς
τῆς προσηγορίας ταύτης
ἀξίω, καλλωπιστὴν καὶ
φιλοσώματον εἶναι, ἢ
πρὸς ἄλλο τι τῶν παθῶν
ἀγεννῶς διακεῖσθαι. Τὸ
γὰρ τὴν πᾶσαν σπουδὴν
εἰσφέρεισθαι ὅπως ὡς
κάλλιστα αὐτῷ τὸ σῶμα
ἕξοι οὐ διαγινώσκοντός
ἐστιν ἑαυτόν, οὐδὲ
συνιέντος τοῦ σοφοῦ
παραγγέλματος, ὅτι οὐ τὸ

ἄλλα, πάλι, τὸ ἴδιο ἰσχύει: νὰ
μὴ ξεπερνοῦν τὸ μέτρο τῆς
λογικῆς ἀνάγκης κι οὔτε νὰ
κολακεύουν τὸ σῶμα σὲ
βάρος τοῦ συμφέροντος τῆς
ψυχῆς. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ
ἀξίζει νὰ λέγεται ἄνθρωπος,
θεωρεῖ ἴδια ντροπὴ τὸ νὰ
εἶναι κομψευόμενος καὶ
ὑπηρέτης τοῦ κορμιοῦ, ὅπως
καὶ τὸ νὰ εἶναι
ὑποδουλωμένος σὲ
ὅποιοδήποτε ἄλλο πάθος.
Ὅποιος κάνει τὸ πᾶν γιὰ τὴν
ἐκζήτηση στὴ σωματικὴ του

ὄρωμένον ἔστιν ὁ
ἄνθρωπος, ἀλλὰ τινος δεῖ
περιττοτέρας σοφίας, δι'
ἧς ἕκαστος ἡμῶν ὅστις
ποτέ ἔστιν ἑαυτὸν
ἐπιγνώσεται.

Τοῦτο δὲ μὴ
καθηραμένοις τὸν νοῦν
ἀδυνατώτερον ἢ λημῶντι
πρὸς τὸν ἥλιον
ἀναβλέψαι. Κάθαρσις δὲ
ψυχῆς, ὡς ἀθρόως τε
εἰπεῖν καὶ ὑμῖν ἰκανῶς,
τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων

ἐμφάνιση, ἀποδείχνει ὅτι δὲν
ἔχει συνείδηση τῆς ἀληθινῆς
ἀνθρώπινης ἀξίας. Δὲν
καταλαβαίνει τὸ σοφὸ
γνωμικόν, ποὺ λέγει:
ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὅ,τι
φαίνεται ἀπ' ἔξω. Πρέπει, μὲ
ὑψηλότερη σκέψη, νὰ
καταλαβαίνουμε τί
πραγματικὰ εἴμαστε ὁ
καθένας.

Γιὰ νὰ γίνεи αὐτό, χρειάζεται
ψυχὴ καθαρὴ πιο πολὺ ἀπ'
ὅ,τι γιὰ νὰ δεῖ κανεὶς τὸν ἥλιο

ἡδονὰς ἀτιμάζειν· μὴ
ὀφθαλμοὺς ἐστιᾶν ταῖς
ἀτόποις τῶν
θαυματοποιῶν
ἐπιδείξεσιν, ἢ σωμάτων
θέαις ἡδονῆς κέντρον
ἐναφιέντων, μὴ διὰ τῶν
ὠτων διεφθαρμένην
μελωδίαν τῶν ψυχῶν
καταχεῖν. Ἀνελευθερίας
γὰρ δὴ καὶ ταπεινότητος
ἔκγονα πάθη ἐκ τοῦ
τοιούδε τῆς μουσικῆς
εἶδους ἐγγίνεσθαι
πέφυκεν. Ἀλλὰ τὴν

μὲ γερὰ μάτια. Καὶ τί
σημαίνει, μὲ λίγα λόγια,
καθαρὴ ψυχὴ; Περιφρόνηση
τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων.
Δηλαδή νὰ μὴν τρέφουμε τὴν
ὄρασή μας μὲ τὰ ἄτοπα
θεάματα τῶν θαυματοποιῶν.
Νὰ μὴν ἐκθέτουμε γυμνὰ τὰ
σώματα, προᾶγμα ποὺ
προκαλεῖ τὴν ἡδονὴ ἄμεσα.
Νὰ μὴν ἀκοῦμε μεθυστικὰ
τραγούδια γιὰ τὴν ψυχὴ, μὲ
ἄσεμνο περιεχόμενο, μιὰ καὶ
τέτοια μουσικὴ δίνει ζωὴ σὲ
πάθη ποὺ ὑποδουλώνουν κι

ἑτέραν μεταδιωκτέον
ἡμῖν, τὴν ἀμείνω τε καὶ
εἰς ἀμεινον φέρουσαν, ἧ
καὶ Δαβὶδ χρώμενος, ὁ
ποιητὴς τῶν ἱερῶν
ἄσμάτων, ἐκ τῆς μανίας,
ὡς φασὶ, τὸν βασιλέα
καθίστη. Λέγεται δὲ καὶ
Πυθαγόραν, κωμασταῖς
περιτυχόντα μεθύουσι,
κελεῦσαι τὸν αὐλητὴν τὸν
τοῦ κώμου κατάρχοντα,
μεταβαλόντα τὴν
ἄρμονίαν, ἐπαυλῆσαι
σφισὶ τὸ Δῶριον· τοὺς δὲ

ἐξευτελίζουν τὸν ἄνθρωπο.
Ἄλλη εἶναι ἡ μουσικὴ ποὺ
ταιριάζει σὲ μᾶς. Μιὰ μουσικὴ
ποὺ εἶναι καλύτερη κι ὑψώνει
στὸ καλύτερο. Ἐκείνη ποὺ
μεταχειριζόταν κι ὁ Δαβὶδ, ὁ
ποιητὴς τῶν ψαλμῶν τῆς
Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰ νὰ
κατασιγάσει τὴν ἐξαλλοσύνη
τοῦ βασιλιᾶ Σαούλ. Κάτι
παρόμοιο λέγεται καὶ γιὰ τὸν
φιλόσοφο καὶ μαθηματικὸ
Πυθαγόρα. Κάποτε
συναπάντησε μεθυσμένους,
ποὺ βρῖσκονταν σὲ εὐθυμία.

οὕτως ἀναφρονῆσαι ὑπὸ
τοῦ μέλους ὥστε τοὺς
στεφάνους ῥίψαντας,
αἰσχυνομένους
ἐπανελθεῖν. Ἐτεροι δὲ
πρὸς αὐλὸν κορυβαντιῶσι
καὶ ἐκβακχεύονται.
Τοσοῦτόν ἐστι τὸ
διάφορον ὑγιοῦς ἢ
μοχθηρᾶς μελωδίας
ἀναπλησθῆναι. Ὡστε τῆς
νῦν δὴ κρατούσης ταύτης
ἦττον ὑμῖν μεθεκτέον ἢ
οὔτινοσοῦν τῶν προδήλως
αἰσχίστων. Ἀτμούς γε μὴν

Πρόσταξε, λοιπόν, τὸν
αὐλητὴν, ποὺ τοὺς συνόδευε,
ν' ἀλλάξει σκοπὸ καὶ νὰ
παίξει δωρική μελωδία. Τότε,
κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή της,
ἦλθαν στὰ συγκαλά τους,
πέταξαν τὰ στεφάνια καὶ
τράβηξαν γιὰ τὰ σπίτια τους
γεμάτοι ντροπή. Ἄλλοι πάλι,
κάτω ἀπὸ τοὺς ἤχους τοῦ
αὐλοῦ, μεταβάλλονται σὲ
Κορύβαντες καὶ Βάκχες. Τόσο
διαφέρει στὴν ἐπίδρασή της ἡ
καλὴ ἀπὸ τὴν ἀνήθικη
μουσική. Λοιπόν, τὸ πρῶτο

παντοδαπούς ἡδονὴν
ὄσφρησει φέροντας τῷ
ἄερι καταμιγνύναι, ἢ
μύροις ἑαυτοὺς
ἀναχρώννυσθαι, καὶ
ἀπαγορεύειν αἰσχύνομαι.
Τί δ' ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ
μὴ χρῆναι τὰς ἐν ἀφῆ καὶ
γεύσει διώκειν ἡδονάς, ἢ
ὅτι καταναγκάζουσιν
αὗται τοὺς περὶ τὴν
ἑαυτῶν θήραν
ἐσχολακότας, ὡσπερ τὰ
θρέμματα, πρὸς τὴν
γαστέρα καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν

ποὺ πρέπει νὰ ἀποφεύγετε
ἀπ' ὅσα καταφάνερα αἰσχροῦ
πράγματα ὑπάρχουν, εἶναι ἡ
μάθηση τῆς μουσικῆς ποὺ
ἔχει σήμερα πέραση. Καὶ τὸ
νὰ ἀνακατεύετε τὴν
ἀτμόσφαιρα μὲ λογιῶν-
λογιῶν ἀναθυμιάσεις, ποὺ
ἡδονίζουν τὴν ὄσφρηση, ἢ τὸ
νὰ φορᾶτε ἀρώματα,
ντρέπομαι ἀκόμα καὶ νὰ τὰ
ἀπαγορέψω. Ὅσο γιὰ τις
ἡδονές τῆς ἐπαφῆς καὶ τῆς
γεύσεως, τί νὰ πῶ ἄλλο ἀπὸ
τὸ ὅτι ὑποχρεώνουν ὅσους

συννενευκότας ζῆν;

Ἐνὶ δὲ λόγῳ, παντὸς
ὑπεροπτεόν τοῦ σώματος
τῷ μὴ ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς
ἡδοναῖς αὐτοῦ

κατορωρύχθαι μέλλοντι,
ἢ τοσοῦτον ἀνθεκτέον
αὐτοῦ ὅσον, φησὶ
Πλάτων, ὑπη ρεσίαν
φιλοσοφία κτωμένους,
ἔοικότα που λέγων τῷ
Παύλῳ, ὃς παραινεῖ
μηδεμίαν χρῆναι τοῦ
σώματος πρόνοιαν ἔχειν

τοὺς ἔχουν δοθεῖ νὰ ζοῦνε
σὰν κτήνη, ἔχοντας
ἐνδιαφέρον μονάχα γιὰ τὴν
κοιλιά κι ὅ,τι εἶναι κάτω ἀπὸ
τὴν κοιλιά;

Ἄς τὸ πῶ, σύντομα: ὅποιος
δὲν θέλει νὰ βουλιάξει στὸ
βόρβορο τῶν σωματικῶν
ἡδονῶν, πρέπει νὰ
περιφρονήσει ὅλο τὸ σῶμα, ἢ
νὰ τὸ φροντίζει τόσο μονάχα
ὅσο τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ τὸ
ἔχει βοηθὸ στὴ φιλοσοφία,
ὅπως λέγει ὁ Πλάτων κι ὅπως

εἰς ἐπιθυμιῶν ἀφορμὴν.
Ἦ τί διαφέρουσιν οἱ τοῦ
μὲν σώματος, ὡς ἂν
κάλλιστα ἔχοι,
φροντίζουσι, τὴν δὲ
χρησομένην αὐτῷ ψυχὴν
ὡς οὐδενὸς ἀξίαν
περιορῶσι, τῶν περὶ τὰ
ὄργανα σπουδαζόντων,
τῆς δὲ δι' αὐτῶν
ἐνεργούσης τέχνης
καταμελούντων; Πᾶν μὲν
οὖν τοῦναντίον κολάζειν
αὐτὸ καὶ κατέχειν, ὥσπερ
θηρίου τὰς ὀρμάς,

λέγει ὁ Παῦλος
συμβουλεύοντας νὰ μὴ
φροντίζουμε γιὰ τὸ σῶμα
κατὰ τρόπο πού νὰ δίνει λαβὴ
σὲ ἐπιθυμίες. Ὅσοι
φροντίζουν γιὰ νὰ εἶναι καλὰ
τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, πού θὰ
χρησιμοποιήσει τὸ σῶμα, τὴν
παραμελοῦν σὰν ἀνάξια
λόγου, εἶναι ἴδιοι με ὅσους
νοιάζονται πολὺ γιὰ τὰ
ἐργαλεῖα, ἀλλὰ δὲν τοὺς
νοιάζει γιὰ τὴν τέχνη, πού τὰ
χρησιμοποιεῖ. Τὸ ἀντίθετο
πρέπει νὰ γίνεται. Νὰ

προσῆκε καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ θορύβους ἐγγινομένους τῇ ψυχῇ οἷονεὶ μάστιγι τῷ λογισμῷ καθικνουμένους κοιμίζειν, ἀλλὰ μὴ πάντα χαλινὸν ἡδονῆς ἀνέντας περιορᾶν τὸν νοῦν ὥσπερ ἡνίοχον ὑπὸ δυσηνίων ἵππων ὕβρει φερομένων παρασυρόμενον ἄγεσθαι καὶ τοῦ Πυθαγόρου μεμνήσθαι, ὅς τῶν συνόντων τινὰ καταμαθῶν γυμνασίοις τε

τιμωροῦν τὸ σῶμα. Νὰ καταπτοοῦν τὶς ὁρμές του σὰν θηρία. Νὰ παίρνουν τὴν ὀρθὴ σκέψη σὰν βούρδουλα καὶ νὰ μαστιγώνουν καὶ νὰ ἀποκοιμίζουν τὴν τρικυμία τῆς ψυχῆς, ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὸ σῶμα. Κι ὄχι ἀμολώντας κάθε χαλινάρι γιὰ τὴν ἡδονή, ν' ἀφήνουν τὴν ψυχὴ στὸ κατάντημα ἄτυχου ἡνιόχου, ποὺ τὸν πᾶνε κατὰ κρημνῶν ἀτίθασα κι ὀρμητικὰ ἄλογα. Ἄς θυμοῦνται καὶ τὸ ἐξῆς ἀπὸ τῆ

καὶ σιτίοις ἑαυτὸν εὖ
μάλα κατασαρκοῦντα·
«Οὗτος, ἔφη, οὐ παύση
χαλεπώτερον σεαυτῷ
κατασκευάζων τὸ
δεσμωτήριον;» Διὸ δὴ καὶ
Πλάτωνά φασι, τὴν ἐκ
σώματος βλάβην
προειδόμενον, τὸ νοσῶδες
χωρίον τῆς Ἀττικῆς τὴν
Ἀκαδημίαν καταλαβεῖν
ἐξεπίτηδες, ἵνα τὴν ἄγαν
εὐπάθειαν τοῦ σώματος,
οἷον ἀμπέλου τὴν εἰς τὰ
περιττὰ φορᾶν,

ζωὴ τοῦ Πυθαγόρα: κάποτε,
σὰν εἶδε ἓνα φίλο του, ποὺ μὲ
τὴν καλοφαγία καὶ τὶς
σωματικὲς ἀσκήσεις, εἶχε
κάνει κορμὶ ἐντυπωσιακό, τοῦ
εἶπε: Δὲν παύεις, φίλε μου νὰ
φτιάχνεις τὴ φυλακὴ σου πιὸ
δύσκολη; Λένε καὶ γιὰ τὸν
Πλάτωνα: προβλέποντας τὶς
ζημιές, ποὺ θὰ τοῦ
προκαλοῦσε τὸ κορμὶ,
ἐγκαταστάθηκε ἐξεπίτηδες
στὴν Ἀκαδημία, τόπο τῆς
Ἀττικῆς νοσηρό, γιὰ νὰ κόψει
ἔτσι τὴν ὑπερβολικὴ

περικόπτοι. Ἐγὼ δὲ καὶ
σφαλερὰν εἶναι τὴν ἐπ'
ἄκρον εὐεξίαν ἰατρῶν
ἤκουσα.

Ὅτε τοίνυν ἡ ἄγαν αὐτῆ
τοῦ σώματος ἐπιμέλεια
αὐτῷ τε ἀλυσιτελῆς τῷ
σώματι, καὶ πρὸς τὴν
ψυχὴν ἐμπόδιόν ἐστι, τό
γε ὑποπεπτωκέναι τούτῳ
καὶ θεραπεύειν μανία
σαφῆς. Ἀλλὰ μὴν εἰ
τούτου γε ὑπερορᾶν
μελετήσαιμεν, σχολῆ γ'

εὐαισθησία τοῦ σώματος,
ὅπως κόβουν τὸ περίσσιο
φύλλωμα τοῦ ἀμπελιοῦ. Ἐγὼ
μάλιστα ἤκουσα τοὺς
γιατροὺς νὰ λένε ὅτι ἡ πολλὴ
ὑγεία εἶναι κάτι τὸ
ἐπικίνδυνον.

Μιά, λοιπόν, πού ἡ περίσσια
φροντίδα γιὰ τὸ σῶμα εἶναι
καὶ στὸ ἴδιο ἄχρηστη καὶ στὴν
ψυχὴ ἐμπόδιο, εἶναι σωστὴ
ἀφροσύνη τὸ νὰ ἐξαρτᾶμε
ὅλα ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ
εἴμαστε σκλάβοι του. Κανένα

ἂν ἄλλο τι τῶν
ἀνθρωπίνων
θαυμάσαιμεν. Τί γὰρ ἔτι
χρησόμεθα πλούτῳ, τὰς
διὰ τοῦ σώματος ἡδονὰς
ἀτιμάζοντες; Ἐγὼ μὲν οὐχ
ὀρῶ, πλὴν εἰ μὴ, κατὰ
τοὺς ἐν τοῖς μύθοις
δράκοντας, ἡδονὴν τινα
φέρουσι θησαυροῖς
κατορωρυγμένοις
ἐπαγρυπνεῖν. Ὅ γε μὴν
ἐλευθερίως πρὸς τὰ
τοιαῦτα διακεῖσθαι
πεπαιδευμένος πολλοῦ ἂν

ἄλλο ἀνθρώπινο πρᾶγμα δὲν
ἀξίζει τόσο θαυμασμὸ ὅσο ἡ
ἄσκησις στὴν περιφρόνησις
τοῦ σώματος. Δὲν
καταλαβαίνω, λόγου χάρις, τί
θὰ τὸν χρειασθοῦμε τὸν
πλοῦτο, ὅταν ἔχουμε
καταπατήσει τις σωματικὲς
ἡδονές. Ἐκτὸς ἂν εἶναι
εὐχαρίστησις νὰ ἀγρυπνεῖ
κανεὶς πάντῳ ἀπὸ θαμμένους
θησαυρούς, ὅπως οἱ μυθικοὶ
δράκοντες, πού ἀναφέρει ὁ
ἱστορικὸς Ἡρόδοτος. Ὁ
ἄνθρωπος πού ἔχει

δέοι ταπεινόν τι καὶ
αἰσχρόν ἔργω ἢ λόγῳ
ποτὲ προελέσθαι. Τὸ γὰρ
τῆς χρείας περιττότερον,
κὰν Λύδιον ἢ ψῆγμα, κὰν
τῶν μυρμήκων ἔργον τῶν
χρυσοφόρων, τοσοῦτῳ
πλέον ἀτιμάσει ὅσωπερ
ἂν ἦττον προσδέηται
αὐτὴν δὲ δήπου τὴν
χρείαν τοῖς τῆς φύσεως
ἀναγκαίοις, ἀλλ' οὐ ταῖς
ἡδοναῖς ὀριεῖται. Ὡς οἱ γε
τῶν ἀναγκαίων ὄρων ἔξω
γενόμενοι, παραπλησίως

καλλιεργηθεῖ κι ἀπόκτησε
ἐλεύθερο φρόνημα ὡς πρὸς
αὐτά, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει, ἢ
νὰ πεῖ ποτὲ κάτι τὸ ποταπὸ
καὶ τὸ αἰσχρό. Ἐνας τέτοιος
ἄνθρωπος προσέχει μονάχα
τὸ ἀναγκαῖο. Τὰ ὑπόλοιπα,
ἔστω κι ἂν εἶναι σὰν τὸ
χρυσάφι τοῦ Πακτωλοῦ
ποταμοῦ, ἢ σὰν τὸ χρυσάφι
ποῦ βγάζουν τὰ μερμήγκια,
ποῦ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, τὰ
κανονίζουν οἱ ἀνάγκες τῆς
φύσεως κι ὄχι ἡ ἀπληστία τῶν
ἡδονῶν. Ὅσοι ξεπερνοῦν τὰ

τοῖς κατὰ τοῦ πρανοῦς
φερομένοις, πρὸς οὐδὲν
στάσιμον ἔχοντες
ἀποβῆναι, οὐδαμοῦ τῆς
εἰς τὸ πρόσω φορᾶς
ἴστανται· ἀλλ' ὅσωπερ ἂν
πλείω προσπεριβάλονται,
τοῦ ἴσου δέονται ἢ καὶ
πλείονος πρὸς τὴν τῆς
ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν,
κατὰ τὸν Ἐξηκεστίδου
Σόλωνα, ὅς φησι·
Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα
πεφασμένον ἀνδράσι

σύνορα τῆς ἀνάγκης,
μοιάζουν μὲ ἀνθρώπους ποὺ
γλιστροῦν σὲ κατήφορο καὶ
μὴν ἔχοντας ποὺ νὰ
στηρίξουν τὰ πόδια τους
ἐξακολουθοῦν ἀενάως νὰ
πέφτουν. Ὅσο πιὸ πολλὰ
ἀποκτοῦν, τόσο περισσότερα
χρειάζονται, γιὰ νὰ
ίκανοποιοῦν τὶς ἐπιθυμίες
ὅπως λέγει κι ὁ νομοθέτης
Σόλων:
Στὸν ἀνθρώπινο πλοῦτο τέρμα
φανερὸ δὲν ὑπάρχει.

κεῖται.

Τῷ δὲ Θεόγνιδι πρὸς
ταῦτα διδασκάλῳ
χρηστέον λέγοντι·
Οὐκ ἔραμαι πλουτεῖν, οὐτ'
εὐχομαι, ἀλλὰ μοι εἴη ζῆν
ἀπὸ τῶν ὀλίγων, μηδὲν
ἔχοντι κακόν.

Ἐγὼ δὲ καὶ Διογένους
ἄγαμαι τὴν πάντων ὁμοῦ
τῶν ἀνθρωπίνων
ὑπεροψίαν, ὅς γε καὶ
βασιλέως τοῦ μεγάλου
ἑαυτὸν ἀπέφηνε

Ἀλλὰ κι ὁ Θεόγνις ἄς ἔρθει
στὴ μέση γιὰ νὰ μᾶς διδάξει
σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα:

Δὲν ποθῶ οὔτε εὐχομαι νὰ
γίνω πλούσιος. Ἄμποτε μὲ
λίγα νὰ ζῶ, χωρὶς δεινά.

Ἄξιος θαυμασμοῦ εἶναι κι ὁ
Διογένης, ποὺ περιφρονοῦσε
ὅλα μαζί τὰ ἀνθρώπινα
ἀγαθὰ κι ἔλεγε ὅτι εἶναι
πλουσιώτερος κι ἀπὸ τὸν
βασιλιὰ τῆς Περσίας, διότι
στὴ ζωὴ του εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ
λιγότερα πράγματα. Οἱ

πλουσιώτερον, τῷ
ἐλαττόνων ἢ ἐκεῖνος κατὰ
τὸν βίον προσδεῖσθαι.
Ἡμῖν δὲ ἄρα εἰ μὴ τὰ
Πυθίου τοῦ Μυσοῦ
προσεῖη τάλαντα, καὶ
πλέθρα γῆς τόσα καὶ
τόσα, καὶ βοσκημάτων
ἐσμοὶ πλείους ἢ
ἀριθμῆσαι, οὐδὲν
ἐξαρκέσει; Ἄλλ', οἶμαι,
προσῆκει ἀπόντα τε μὴ
ποθεῖν τὸν πλοῦτον, καὶ
παρόντος μὴ τῷ
κεκτῆσθαι μᾶλλον

πολλοὶ ὅμως τίποτε δὲν
θαρροῦν ἀρκετὸ καὶ θὰ
ἤθελαν νὰ ἔχουν τὰ τάλαντα
τοῦ Πυθίου κι ἀπέραντα
χωράφια κι ἀναρίθμητα
κοπάδια. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι τὸν
πλοῦτο, ὅταν δὲν τὸν ἔχουμε,
δὲν πρέπει νὰ τὸν ποθοῦμε.
Κι ὅταν τὸν ἔχουμε, νὰ μὴ
καυχώμαστε γιὰ τὸ ὅτι εἶναι
δικός μας, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι
ξέρουμε νὰ τὸν
χρησιμοποιοῦμε. Σωστὰ
μίλησε ὁ Σωκράτης σ' ἓνα
πλούσιο, ποὺ καυχιόταν γιὰ

φρονεῖν ἢ τῷ εἰδέναι
αὐτὸν εὖ διατίθεσθαι. Τὸ
γὰρ τοῦ Σωκράτους εὖ
ἔχει ὅς μέγα φρονούντος
πλουσίου ἀνδρὸς ἐπὶ τοῖς
χρήμασιν, οὐ πρότερον
αὐτὸν θαυμάσειν ἔφη
πρὶν ἂν καὶ ὅτι κεχρηῆσθαι
τούτοις ἐπίσταται
πειραθῆναι. Ἡ Φειδίας
μὲν καὶ Πολύκλειτος, εἰ
τῷ χρυσίῳ μέγα ἐφρόνουν
καὶ τῷ ἐλέφαντι ὧν ὁ μὲν
Ἡλείοις τὸν Δία, ὁ δὲ τὴν
Ἥραν Ἀργεῖοις

τὸ βίος του, ὅταν τοῦ εἶπε ὅτι
δὲν θὰ τὸν θαύμαζε πρὶν
διαπιστώσει ἂν ἤξερε νὰ τὸν
χρησιμοποιήσει. Θὰ ἦταν γιὰ
γέλια ὁ Φειδίας κι ὁ
Πολύκλειτος, ἂν
καυχιόντουσαν γιὰ τὸ
χρυσάφι καὶ τὸ φίλντισι, με-
τὰ ὅποια ὁ ἕνας ἔφτιαξε τὸ
ἄγαλμα τοῦ Δία γιὰ τοὺς
κατοίκους τῆς Ἡλείας κι ὁ
ἄλλος τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας
γιὰ τοὺς Ἀργεῖοις. Διότι θὰ
εἶχαν καυχηθεῖ γιὰ πλοῦτο
ποὺ δὲν ἦταν δικὸς τους καὶ

ἐποιησάτην,
καταγελάστω ἂν ἦσθην
ἄλλοτρίῳ πλούτῳ
καλλωπιζόμενοι, ἀφέντες
τὴν τέχνην, ὑφ' ἧς καὶ ὁ
χρυσὸς ἡδίων καὶ
τιμιώτερος ἀπεδείχθη·
ἡμεῖς δέ, τὴν ἀνθρωπείαν
ἀρετὴν οὐκ ἐξαρκεῖν
ἐαυτῇ πρὸς κόσμον
ὑπολαμβάνοντες,
ἐλάττονος αἰσχύνῃς ἄξια
ποιεῖν οἴομεθα;
Ἄλλὰ δῆτα πλούτου μὲν

διότι δὲν θὰ λογάριάζαν τὴν
τέχνην τους ποὺ ἔδωσε νόημα
κι ὁμορφιὰ στὸ χρυσάφι.
Ἐμεῖς τώρα εἴμαστε λιγότερο
καταγέλαστοι ἂν
παραδεχθοῦμε ὅτι ἡ ἀρετὴ
δὲν εἶναι ἀρκετὸ στολίδι τοῦ
ἐαυτοῦ της;

Ἄς ποῦμε, λοιπόν, ὅτι
καταπατήσαμε τὸν πλοῦτο
καὶ περιφρονήσαμε τὶς ἡδονὲς
τῶν αἰσθήσεων. Θὰ
ἐπιζητήσουμε ὅμως τὴν
κολακεία καὶ τὰ χάρδια καὶ θὰ

ὑπεροψόμεθα, καὶ τὰς διὰ
τῶν αἰσθήσεων ἡδονὰς
ἀτιμάσομεν, κολακείας δὲ
καὶ θωπείας διωξόμεθα,
καὶ τῆς Ἀρχιλόχου
ἀλώπεκος τὸ κερδαλέον
τε καὶ ποικίλον
ζηλώσομεν; Ἄλλ' οὐκ
ἔστιν ὁ μᾶλλον φευκτέον
τῶ σωφρονοῦντι τοῦ πρὸς
δόξαν ζῆν, καὶ τὰ τοῖς
πολλοῖς δοκοῦντα
περισκοπεῖν, καὶ μὴ τὸν
ὀρθὸν λόγον ἡγεμόνα
ποιεῖσθαι τοῦ βίου, ὥστε,

ἀντιγράψουμε τὴ φιλοκέρδεια
καὶ τὴν εὐστροφία τῆς
ἀλεπούς, πού ἀναφέρει ὁ
μῦθος τοῦ λυρικοῦ ποιητῆ
Ἀρχιλόχου; Ὁ φρόνιμος
ἄνθρωπος τίποτε ἄλλο δὲν
πρέπει νὰ ἀποφεύγει
περισσότερο ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν
ἐπιδείξεων, ἀπὸ τὸ νὰ τὸν
ἐπηρεάζει τὸ τί θὰ πεῖ γι'
αὐτὸν ὁ κόσμος, ἀπὸ τὸ νὰ
μὴν ἔχει πυξίδα τῆς ζωῆς του
τὴ λογική. Ἄν τὰ ἔχει
ἀποφύγει αὐτά, τότε δὲν
φοβᾶται νὰ πάει ἀντίθετα

κὰν πᾶσιν ἀνθρώποις
ἀντιλέγειν, κὰν ἀδοξεῖν
καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ τοῦ
καλοῦ δέη, μηδὲν
αἰρεῖσθαι τῶν ὀρθῶς
ἐγνωσμένων παρακινεῖν.
Ἦ τὸν μὴ οὕτως ἔχοντα τί
τοῦ Αἰγυπτίου σοφιστοῦ
φήσομεν ἀπολείπειν, ὅς
φυτὸν ἐγίγνετο καὶ
θηρίον, ὅποτε βούλοιτο,
καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ
πάντα χρήματα; εἶπερ δὴ
καὶ αὐτὸς νῦν μὲν τὸ
δίκαιον ἐπαινέσεται παρὰ

πρὸς τὴ γνώμη ὅλης τῆς
κοινωνίας, νὰ τὸν
κατηγορήσουν, νὰ κινδυνέψει
γιὰ χάρη τοῦ ἀγαθοῦ, νὰ
σταθεῖ ἀκλόνητος στὴν ὀρθὴ
ἀπόφαση. Ἐνας ποὺ δὲν ζῆ
ἔτσι, δὲν διαφέρει σὲ τίποτε
ἀπὸ τὸν ὀμηρικὸ Πρωτέα, ποὺ
ὅταν ἤθελε γινόταν φυτὸ ἢ
ζῶο ἢ φωτιὰ ἢ νερὸ ἢ
ὀτιδῆποτε ἄλλο πράγμα.
Διότι ἓνας τέτοιας λογῆς
ἄνθρωπος ἄλλοτε ἐξυμνεῖ τὸ
δίκιο σὲ ὅσους τὸ τιμοῦν,
ἄλλοτε θὰ πεῖ τὰ ἀντίθετα,

τοῖς τοῦτο τιμῶσι, νῦν δὲ
τοὺς ἐναντίους ἀφήσει
λόγους, ὅταν τὴν ἀδικίαν
εὐδοκιμοῦσαν αἴσθηται,
ὅπερ δίκης ἐστὶ κολάκων.
Καὶ ὥσπερ φασὶ τὸν
πολύποδα τὴν χροάν πρὸς
τὴν ὑποκειμένην γῆν,
οὕτως αὐτὸς τὴν διάνοιαν
πρὸς τὰς τῶν συνόντων
γνώμας μεταβαλεῖται.

10

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν που κὰν
τοῖς ἡμετέροις λόγοις

ὅταν δεῖ ὅτι κυριαρχεῖ ἡ
ἀδικία, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν
οἱ κόλακες. Κι ὅπως τὸ
χταπόδι ἀλλάζει χρῶμα
ἀνάλογα μὲ τὸν βυθό, ἔτσι κι
αὐτὸς θ' ἀλλάζει γνώμες
ἀνάλογα μ' ἐκεῖνες τῶν γύρω
του.

Ο ΒΙΑΣ, Ο ΓΙΟΣ ΤΟΥ ΚΙ
ΕΜΕΙΣ

Αὐτὰ ὅλα θὰ τὰ διδαχθοῦμε

τελειότερον μαθησόμεθα·
ὅσον δὲ σκιαγραφίαν τινὰ
τῆς ἀρετῆς, τό γε νῦν
εἶναι, ἐκ τῶν ἕξωθεν
παιδευμάτων
περιγραψόμεθα. Τοῖς γὰρ
ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν
ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν,
ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν
ποταμῶν, πολλαὶ
γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ
προσθῆκαι πεφύκασιν. Τὸ
γὰρ καὶ σμικρὸν ἐπὶ
σμικρῷ κατατίθεσθαι, οὐ
μᾶλλον εἰς ἀργυρίου

τελειότερα στὴν Ἁγία Γραφή
μας. Ἀλλὰ πρὸς ὥρας τὰ
περιγράφουμε, σὰν
σκιαγράφημα τῆς ἀρετῆς ἀπὸ
τὴν κοσμικὴ σοφία. Ὅσοι μ'
ἐπιμέλεια μαζεύουν τὴν
ὠφέλεια ἀπὸ κάθε τι,
μοιάζουν μὲ ποτάμια ποὺ
παίρνουν στὸ διάβα τους νερὸ
ἀπὸ παραποτάμους κι ὀλοένα
γίνονται μεγαλύτερα. Εἶναι
σωστὴ ἡ ὑπόμνηση τοῦ
Ἡσιόδου γιὰ τὸ λίγο ποὺ
προστίθεται στὸ λίγο, ὄχι
μονάχα σχετικὰ μὲ τὸ χρῆμα,

προσθήκην ἢ καὶ εἰς
ἦντιναοῦν ἐπιστήμην,
ὀρθῶς ἔχειν ἠγεῖσθαι τῷ
ποιητῇ προσῆκεν. Ὁ μὲν
οὔν Βίας τῷ υἱεῖ, πρὸς
Αἰγυπτίους ἀπαίροντι, καὶ
πυνθανομένω τί ἂν ποιῶν
αὐτῷ μάλιστα
κεχαρισμένα πράττοι·
«Ἐφόδιον, ἔφη, πρὸς
γῆρας κτησάμενος», τὴν
ἀρετὴν δὴ τὸ ἐφόδιον
λέγων, μικροῖς ὄροις
αὐτὴν περιγράφων, ὅς γε
ἀνθρωπίνω βίῳ τὴν ἀπ’

ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ γνώση. Μὲ τὸν
τρόπο αὐτὸν κι ἡ γνώση
γίνεται περισσότερη καὶ
μεγάλη. Ὄταν ὁ φιλόσοφος
Βίας ἀποχαιρετοῦσε τὸν γιό
του, πού ἔφευγε γιὰ τὴν
Αἴγυπτο, καὶ τὸ παιδί τὸν
ρώτησε μὲ ποιά πράξη του θὰ
τὸν εὐχαριστοῦσε
περισσότερο, τοῦ ἀποκρίθηκε:
Ἀποκτώντας ἐφόδιο γιὰ τὰ
γηρατιά σου. Καὶ μὲ τὴ λέξη
ἐφόδιο ἐννοοῦσε τὴν ἀρετὴ,
περιγράφοντάς τη σύντομα,
μιὰ καὶ τὴν ὠφέλεια τῆς τὴν

αὐτῆς ὠφέλειαν ὠρίζετο.
Ἐγὼ δὲ κἂν τὸ Τιθωνοῦ
τις γῆρας, κἂν τὸ
Ἀργανθωνίου λέγη, κἂν
τὸ τοῦ μακροβιωτάτου
παρ' ἡμῖν Μαθουσάλα, ὃς
χίλια ἔτη τριάκοντα
δεόντων βιῶναι λέγεται,
κἂν σύμπαντα τὸν ἀφ' οὗ
γεγόνασιν ἄνθρωποι
χρόνον ἀναμετροῦν, ὡς ἐπὶ
παίδων διανοίας
γελάσομαι, εἰς τὸν
μακρὸν ἀποσκοπῶν καὶ
ἀγήρω αἰῶνα, οὗ πέρας

περιόριζε στὸ μῆκος τοῦ
ἀνθρώπινου βίου. Ἀλλὰ γιὰ
μένα, ἔστω κι ἂν πρόκειται
γιὰ τὰ γηρατιὰ τοῦ μυθικοῦ
Τιθωνοῦ ἢ τοῦ μακρόβιου
βασιλιᾶ τῆς Ταρτησοῦ, τοῦ
Ἀργανθωνίου ἢ καὶ τοῦ
Μαθουσάλα, ποὺ ἀναφέρει ἡ
Παλαιὰ Διαθήκη καὶ λέγει ὅτι
ἔζησε ἐννιακόσια ἑβδομήντα
χρόνια, ἔστω ἀκόμα κι ἂν
πρόκειται νὰ ὑπολογίσουμε
ὅλο τὸν χρόνο ἀπὸ τότε ποὺ
πρωτοφάνηκε ὁ ἄνθρωπος,
βλέπω τὸ διάστημα αὐτὸ σὰν

οὐδὲν ἔστι τῇ ἐπινοίᾳ
λαβεῖν, οὐ μᾶλλον γε ἢ
τελευτὴν ὑποθέσθαι τῆς
ἀθανάτου ψυχῆς.

Πρὸς ὄνπερ κτᾶσθαι
παραινέσαιμ' ἂν τὰ
ἐφόδια, πάντα λίθον,
κατὰ τὴν παροιμίαν,
κινουῦντας, ὅθεν ἂν μέλλη
τις ὑμῖν ἐπ' αὐτὸν
ὠφέλεια γενήσεσθαι.
Μηδ' ὅτι χαλεπὰ ταῦτα
καὶ πόνου δεόμενα, διὰ
τοῦτ' ἀποκνήσωμεν· ἀλλ'

παιδιάστικη, γὰρ γέλια
ἔκταση. Διότι ἀτενίζω τὸν
μακρὸ κι ἀγέραστο αἰῶνα,
ποῦ τέλος δὲν ἔχει, τὴν ἡλικία
τῆς ἀθάνατης ψυχῆς.

Συμβουλεύω ν' ἀποκτοῦμε
ἐφόδιο γιὰ τὴν ἀτελεύτητη
αὐτὴ ζωὴ, κινώντας,
σύμφωνά μὲ τὴ γνωστὴ
ἔκφραση, πάντα λίθον, ὥστε
νὰ παίρνουμε ἀπὸ παντοῦ
ὠφέλεια γιὰ μιὰ τέτοια
προοπτικὴ. Βέβαια εἶναι
ζήτημα ποῦ θέλει κόπο κι ἔχει

ἀναμνησθέντας τοῦ
παραινέσαντος, ὅτι δέοι
βίον μὲν ἄριστον αὐτὸν
ἕκαστον προαιρεῖσθαι,
ἡδὺν δὲ προσδοκᾶν τῇ
συνηθείᾳ γενήσεσθαι,
ἐγχειρεῖν τοῖς βελτίστοις.
Αἰσχροὺν γὰρ τὸν παρόντα
καιρὸν προεμένους
ὑστερόν ποτ'
ἀνακαλεῖσθαι τὸ
παρελθόν, ὅτε οὐδὲν
ἔσται πλέον ἀνιωμένοις.
Ἐγὼ μὲν οὖν ἅ κρᾶτιστα
εἶναι κρίνω, τὰ μὲν νῦν

δυσκολίες. Ἀλλὰ δὲν σημαίνει
ὅτι πρέπει νὰ
ἀποθαρρυνθοῦμε καὶ νὰ τὸ
ἀμελήσουμε. Ἀλλὰ νὰ
θυμηθοῦμε τὸ παράγγελμα
τῶν Πυθαγορείων, ποὺ λέγει
ὅτι ὁ καθένας πρέπει νὰ
διαλέγει τὸν ἄριστο τρόπο
ζωῆς καὶ νὰ βρίσκει χαρὰ
μέσα του, συνηθίζοντάς τον.
Ἔτσι, θὰ ἐπιχειρήσουμε τὸ
καλύτερο ἀπ' ὅλα. Εἶναι
ντροπή νὰ ἀδιαφορήσουμε
γιὰ τὴν τωρινὴ εὐκαιρία κι
ὅταν περάσει ὁ καιρὸς νὰ

εἶρηκα, τὰ δὲ παρὰ πάντα
τὸν βίον ὑμῖν
συμβουλεύσω· ὑμεῖς δέ,
τριῶν ἀρρωστημάτων, μὴ
τῷ ἀνιάτῳ προσεικέναι
δόξητε, μηδὲ τὴν τῆς
γνώμης νόσον
παραπλησίαν τῇ τῶν εἰς
τὰ σώματα
δυστυχησάντων δείξητε.
Οἱ μὲν γὰρ τὰ μικρὰ τῶν
παθῶν κάμνοντες, αὐτοὶ
παρὰ τοὺς ἰατροὺς
ἔρχονται· οἱ δὲ ὑπὸ
μειζόνων καταληφθέντες

πασχίζουμε νὰ φέρουμε
μπροστὰ μας τὰ περασμένα,
χωρὶς νὰ κατορθώσουμε
τίποτε ἄλλο ἀπὸ θλίψη. Ἀπ’
ὅσα, λοιπόν, θαρρῶ ὅτι εἶναι
τὰ καλύτερα, ἄλλα σᾶς τὰ
εἶπα τώρα κι ἄλλα ὅσο ζῶ θὰ
σᾶς τὰ συμβουλεύω. Καὶ σεῖς,
τώρα, ἀνάμεσα στὰ τρία εἶδη
ἀρρώστιας, μὴ τοποθετηθῆτε
στὸ τελευταῖο, τὸ
ἀθεράπευτο. Καὶ μὴ δείξετε
ὅτι ἡ ψυχικὴ σας ἀσθένεια
μοιάζει μ’ ἐκεῖνες τῶν
σωματικῶν ἀρρώστων. Ὅσοι

ἀρρωστημάτων, ἐφ’
ἑαυτοὺς καλοῦσι τοὺς
θεραπεύσοντας· οἱ δὲ εἰς
ἀνήκεστον παντελῶς
μελαγχολίας
παρενεχθέντες, οὐδὲ
προσιόντας προσίενται.
Ὅ μὴ πάθητε νῦν ὑμεῖς
τοὺς ὀρθῶς ἔχοντας τῶν
λογισμῶν ἀποφεύγοντες.

δηλαδή ἔχουν κάποια μικρὴ
ἀρρώστια, πᾶνε οἱ ἴδιοι στοὺς
γιατροὺς. Ὅσοι ἔπαθαν
κάποια μεγαλύτερη ἀρρώστια
τοὺς προσκαλοῦν στὸ σπίτι
τους. Κι ὅσοι ἔπεςαν σὲ
ἐντελῶς ἀνίατη μανία, καὶ
ποὺ τοὺς πλησιάζουν οἱ
γιατροί, δὲν τοὺς δέχονται.
Μὴ πάθετε κάτι τέτοιο,
παιδιά μου, ἀποφεύγοντας τὶς
ὀρθὲς σκέψεις.